

DYNAMISCH PERSPECTIEF

Ledenblad van de Vereniging voor

Biologisch-Dynamische Landbouw & Voeding

Op zoek
naar het
wezen

Wie tikt daar op jouw schouder?

Ik ging een keer mee met een bergwandereis door de Alpen. Mijn groepsgenoten deden in het dagelijks leven heel verschillende dingen, maar wandelend op de bergpaden, etend en drinkend in de berghutten, hadden we een geweldige tijd met elkaar. Er hing een goede sfeer in de groep. Maar toen we elkaar later bij een reünie ontmoetten, was het saai: we hadden elkaar niets te meer vertellen. We waren geen groep meer, maar een verzameling individuen. Waar was de teamspirit gebleven? Hoe werkt zoiets eigenlijk? Had onze groepsgeest – verbonden aan onze gezamenlijke liefde voor bergen en wandelen – ons verlaten?

‘Op zoek naar het wezen.’ Dat leek ons een mooi thema. We konden ons in ‘het wezenlijke’ verdiepen – de essentie, de ware aard, het karakter – en tegelijkertijd konden we ook de wereld van de ‘wezens’ verkennen – natuurwezens, geesten, engelen, een bedrijfsindividualiteit. Ik verwachtte dan ook dat we in onze redactievergadering, waar we de ideeën voor dit nummer

bespraken, snel tot de kern zouden komen, maar het tegengestelde was het geval: wat is eigenlijk een natuurwezen? Wat voor een wezens zijn er allemaal? Hoe zijn die met elkaar verbonden? Hoe kom je dat te weten? Hoe weet je wat waar is? Het gesprek waaierde alle kanten op ... Deze Dynamisch Perspectief is dus echt een zoektocht geworden. Wat zijn natuurwezens? Wat zingt de sla? Edith Lammerts van Bueren schrijft over haar zoektocht, en drie mensen van de Landbouwsectie, ikzelf, in gesprek met Jaap van de Weg.

Aan Michel Smits van Amelis'Hof wordt gevraagd of hij zijn tuinderij ervaart als een levend organisme, of hij iets van een bedrijfsindividualiteit kan ervaren (pag. 7). Dan vertelt hij dat hij, nadat hij ergens lang over had getwijfeld, een gevoel had alsof er op zijn schouder werd getikt: ‘doe het maar’. Vanaf dat moment had hij meer vertrouwen in alles wat hij deed op de tuin. Als Jaap van de Weg (zie het interview op pag. 18) bij het gesprek met Michel aanwezig was geweest, dan had hij zeker ge-

vraagd: ‘Wie (of wat) was dat, die op jouw schouder tikte?’

Het is een vraag die je alleen kunt beantwoorden door te luisteren met je hart. Was het de geest van Amelis'hof die zich liet horen, de bedrijfsindividualiteit? Zijn engel? Natuurwezens? Hoe komt die verbinding tot stand en hoe verzorg je die? Of hoe neem je er afscheid van, zoals met de bergreis? Heel veel vragen in deze Dynamisch Perspectief. En dat is mooi: vragen brengen iets in beweging, verwondering leidt tot ontdekkingen, en altijd weer tot nieuwe vragen.

Ellen Winkel,
hoofdredacteur en
deze ene keer ook
themaredacteur

Boer en danseres voor de aarde | 14

Dankbaar aan wie? | 16

Wat zingt de sla? | 28

D Y N A M I S C H
P E R S P E C T I E F

Ledenblad van de Vereniging voor
Biologisch-Dynamische Landbouw & Voeding

- 4 Portret: Amelis'Hof
- 8 Dieper begrip van levende landbouw en voeding
- 11 Paretje: bijen in het Openluchtmuseum
- 12 Natuurwezens, wat zijn dat?
- 14 Boer en danseres in verbinding met de Aarde
- 16 Wezens: 'Dankbaarheid aan wie?'
- 20 Samenwerken met Persephone en de natuurwezens
- 24 BD-Jong
- 26 Mindert Mulder over de oogst van Collegiale Toetsing
- 28 In herinnering: Anna van Oostwaard
- 31 Kort & Goed
- 34 Nieuws uit de vereniging
- 37 Agenda
- 38 Ledenservice

Amelis'Hof: een tuin voor beleving

'Hier begint een nieuwe wereld', voelt Gineke de Graaf als ze binnenstapt op tuinderij Amelis'Hof op Landgoed Amelisweerd. Op grond die al 800 jaar wordt beteeld, creëren tuinders Michel Smits en Mariëlle Dings een bijzondere sfeer die veel mensen en dieren aantrekt.

Na weken van zonnig najaarsweer is het de eerste echte herfstdag en de regen klettert enthousiast neer. Onder majestueus grote beuken en eiken door loop ik Landgoed Amelisweerd bij Bunnik op, voor een bezoek aan tuinderij Amelis'Hof. Na de oprijlaan en een paar bochten sta ik voor een zijpaadje en een bescheiden houten bord dat aangeeft dat ik hier de tuinderij zal vinden. Alles is groen en nat om mij heen en als ik door het regengordijn het paadje inloop voel ik: hier begint een nieuwe wereld. Tien meter verderop zie ik links onder de bomen een houten gebouwtje – de winkel, vandaag gesloten – en rechts een boogpoortje: de ingang van de tuin. Hier word ik welkom geheten met mooie woorden op een bordje, eindigend op 'Laaf uw zintuigen. Wij wensen u bewondering.' Door het poortje heen, zie ik links van mij

onder de bomen een rij van vijf netjes afgedekte – en één in opbouw zijnde – composthopen. Rechts de bloemen-zelfpluktuin met daarachter fruitbomen met tafels eronder en vóór mij groentebedden en een berceau van geleide wilgen. Verderop zie ik de grote oude houten schuur uit de 17e eeuw met daaraan de muurkas. Nog iets verder de gebogen kas. De tuin is aan drie kanten omhuld door hoge bomen en aan één kant begrensd door het riviertje de Kromme Rijn. Michel Smits, de tuinder, en zijn leerling-tuinder Florian zijn, gehuld in regenpakken, het pruimenbomenlaantje aan het snoeien. Ter voorkoming van loodglansziekte doen ze dit elk jaar al in oktober en niet in het voorjaar. Terwijl Michel instructies geeft, loop ik nog even een rondje door de tuin. Daarbij kom ik in allerlei verschillende 'kamers': na de 'feestzaal' onder de fruitbomen kom ik

achter de schuur bij de groentespoelplaats. Verderop is een grasveldje met picknicktafel en een lemen pizza-oven. Naast de muurkas kan je op een bankje onder de druiven zitten. Wat later zitten we in de grote oude boogkas en vertelt Michel dat hij drie dingen beschouwt als bepalend voor het karakter van de tuinderij: de cultuurhistorie, de sociale gemeenschap en het tuinorganisme met diversiteit in gewassen en indeling.

Cultuurhistorie

Michel: "Landgoed Amelisweerd bestaat sinds 1227 en vermoedelijk ligt tuinderij Amelis'Hof op grond die al sinds die tijd beteeld wordt. Een geschiedenis van 800 jaar met ridders, baronnen, jonkheren en koning

Lodewijk Napoleon. We beheren de tuin als levend erfgoed en proberen de sfeer van de tuin van de baron terug te halen. Dat doen we met oude poorten en een beukenhaag. Een schuur uit de 17^e eeuw, druivenkassen, platte bakken, leifruit, geen grote machines en een heel grote diversiteit. We hebben ons ook echt verdiept in de historie van het landgoed."

Sociale gemeenschap

Amelisweerd ligt ingeklemd tussen Bunnik en Utrecht en in de hoek waar de snelwegen A27 en A12 elkaar kruisen. Er is een grote toestroom aan mensen die aangetrokken worden door de rust en de sfeer op de tuinderij en ook door de mogelijkheid om er te

kunnen werken. Michel: "Met deze plek voorzien we in een grote behoefte zo vlak bij een grote stad. Voor de pergola deelnemers (de aangesloten klanten die vooraf betalen) is er een wachtlijst van vijf jaar! En we hebben al 40 jaar geen gebrek aan vrijwilligers. Arbeid is niet alleen kostbaar in geld. Arbeid kan ook sociaal en gezondmakend zijn. Bij ons is arbeid ook een product dat geld oplevert. En zoals wij de tuin vormgeven zijn er veel handen bij nodig. Bovendien beleven wij veel plezier aan het werken met mensen. Wat is er mooier als iemand na een aanvankelijk moeizame start een aantal maanden later fluitend te zien vertrekken!" Hij vervolgt: "De sociale gemeenschap en uitgebreide klantenkring geeft vertrouwen

en robuustheid. Anderzijds willen we de tuin ook beschermen tegen een te grote toestroom. Sommige mensen die enthousiast zijn over de plek vragen: 'waarom zet je niet een bord met pijl bij de ingang van het landgoed?', maar dat doen we niet! Deze plek mag ontdekt worden, maar de sfeer en rust willen we behoeden. Vandaar dat we per dag met niet meer dan tien mensen werken. En we vragen bezoekers hun mobiele telefoon uit te zetten. Zo zoeken we de balans tussen gastvrijheid en rust en omhulling."

Tuinorganisme en diversiteit

"We proberen een sfeer te scheppen waarbij wij en alle andere mensen op de tuin ons prettig voelen. Een tuin voor beleving. Een

balans tussen structuur en chaos. Met als resultaat een ervaring van rust. De tuin is een eenheid met veel verschillende hoekjes, een organisme met allemaal kleinere organismen, of organen. We proberen de tuin zo in te richten en te verzorgen dat de tuin zichzelf gezond kan houden. We gebruiken geen bestrijdingsmiddelen, behalve afrastering tegen konijnen en reeën, een net over de bessen tegen de spreuwen en een kat tegen de muizen. Geen biologische middelen, geen plastic, geen folies of antivliegdoeken. Alle ziekten en plagen komen hun natuurlijke vijanden tegen. Luizen, rupsen, aspergekever, buxusmot, wortelvlug, prei-vlieg, uienvlug. Ze komen en gaan. Soms is er wat schade en oogstuitval. Maar met de grote diversiteit is dat geen probleem. In het midden van de tuin hebben we een kruiden-

cirkel met daaromheen wat hogere planten zoals zonnebloemen. Als je daar in de zomer doorheen loopt, is het één grote gonzende insectenwereld.”

“Verder zorgen we voor sterke planten door sterke rassen en vooral goede voeding. De al vruchtbare rivierklei maken we vruchtbaarder met compost, gecomposteerd bosafval en zoveel mogelijk groenbemester. De tuin is opgedeeld in zes vakken: ieder vak heeft om de zes jaar groenbemester van oktober tot maart anderhalf jaar later. We gebruiken winterrogge met winterwikke. Ze groeien, bloeien, zetten zaad, worden gemaaid, kiemen opnieuw en groeien nog tot in het volgende voorjaar. Dat is een flinke boost voor het bodemleven.”

“Ons hoofddoel is gezonde voeding. Ik geloof in langzame groei, slow food. Stevig, goed

houdbaar, smaakvol. Een nieuwe abonnee zei laatst: ‘Zóveel meer smaak! Ik koop nooit meer groenten bij de supermarkt!’”

Balans

Balans is een woord dat vaak terugkomt in het gesprek met Michel. Balans tussen de buitenwereld en de binnenwereld van de tuin. Balans tussen kwantiteit en kwaliteit in de groei. Balans in de samenwerking. Michel: “Mariëlle is ondernemender als ik, zij zorgt voor nieuwe impulsen. Zij heeft bijvoorbeeld de zorgtak en de bloementuin opgezet. Ik sta soms op de rem, ik kijk dan naar het verzorgen van wat er al is. Mijn focus ligt op de groentetuin en het fruit. We hebben een goede taakverdeling, ieder onze eigen aandachtspunten.”

Dan is er nog de balans tussen werken en

doen enerzijds, en rusten en beschouwen anderzijds. Michel: “Vroeger ging ik op vrijdag naar de markt in Utrecht. Daarom was ik vrijdagavond altijd op de tuin, om op te ruimen. Die gewoonte is gebleven, ook nadat ik stopte met de markt. Nu is de vrijdagavond mijn rustige moment op de tuin. Ik loop wat rond, mijmer, of zit op een bankje. Contemplatief. Een andere manier van contact met de plek.”

Bedrijfsindividualiteit

Dan ontstaat er een gesprek over het verschil tussen bedrijfsorganisme en bedrijfsindividualiteit (zie ook pag 19). Ik vraag Michel of hij de tuin ook ziet als een bezielde wezen of zelfs als een individu. En of hij daar contact mee kan maken. Dan vertelt hij: “Ik had een plan gemaakt voor een zitplek aan het water

bij de Kromme Rijn en daar wilde ik leibomen omheen planten. Ik had een aantal ronde palen van drie, vier meter lang daarvoor al op de plek liggen. Maar toen ik daar stond, twijfelde ik ineens of het niet veel te ingrijpend was wat ik ging doen met die hoge palen. Ik vroeg me af, kan ik dat, durf ik dat wel? Ik heb het laten liggen en bleef maar twijfelen erover. Toen ik daar op een dag weer stond te dralen werd ik ineens als op mijn schouder getikt en ik voelde hoorde: doe het maar! Ik heb de palen toen gezet en vanaf dat moment had ik meer vertrouwen in wat ik doe in de tuin, niet alleen op dié plek.”

Tekst en fotografie: Gineke de Graaf. Gineke was tuinder en zit in de redactie van Dynamisch Perspectief

‘Deze plek mag ontdekt worden, maar de sfeer en rust willen we behoeden. We vragen bezoekers hun mobiele telefoon uit te zetten. Zo zoeken we de balans tussen gastvrijheid en rust en omhulling.’

Mariëlle Dings en Michel Smits

Tuinderij Amelis’Hof, Bunnik

Bedrijfsgegevens:

- ▶ Demeter vanaf 1987
- ▶ Tuinderij van 1 ha op rivierklei, gehuurd van Stichting Historische Tuinen Landgoed Amelisseweerd. De grond is eigendom van Gemeente Utrecht.
- ▶ Groenten, fruit, kruiden en bloemen in volle grond, kassen, platte bakken.
- ▶ De mensen: tuinders/ondernemers **Michel Smits** (vanaf 1991) en **Mariëlle Dings** (vanaf 1999), plus 30 vrijwilligers en 10 zorgcliënten. Van deze 40 zijn er dagelijks 10 aanwezig.
- ▶ Afzet: 100 pergoladeelnemers, 150-200 wekelijkse winkelklanten, restaurant de Veldkeuken, zelfpluk bloementuin.
- ▶ Verder mogelijk: rondleidingen, (actieve) teamuitjes, (digitaal) teamsessies, feesten, tentoonstellingen.
- ▶ Een kleurrijk verhaal over de idealistische pioniers van De Aardvlo, waar Amelis’Hof uit is ontstaan, vind je via

moestuinenamelisseweerd.nl/paginaas/Aardvlohistorie.html

De zoektocht van de Landbouwsectie Dieper begrip van levende landbouw en voeding

Een vraag meenemen de dag in (en de nacht). Alert zijn op ideeën of beelden die in je opkomen en die serieus nemen. Nauwkeurig waarnemen. Lezen. Logisch en onbevangen denken. Mediteren. Bewust vragen stellen tijdens meditatie. Het lezen van de Esoterische Cyclus van Rudolf Steiner. Meedoen aan oefengroepen om vormkrachten waar te nemen. Verbinding maken vanuit je hart met het onderwerp of het wezen dat je aandacht heeft. Dit zijn allemaal manieren die deelnemers aan de Landbouwsectie van de Antroposofische Vereniging toepassen om tot een dieper begrip van landbouw en voeding te komen. Drie voorbeelden die in bijeenkomsten naar voren kwamen, zijn hier uitgelicht.

Het wezen van methaan

Tom Saat, boer op de Stadsboerderij in Almere, houdt zich al langere tijd bezig met methaan. Tom: "Als het namelijk waar zou zijn wat gangbare klimaatwetenschappers erover schrijven – koeien zijn klimaatbommen – dan spant de biodynamische landbouw het paard achter de (klimaat)wagen, want koeien staan bij ons centraal. Daarom ben ik een winter lang flink in de methaan gedoken. Het viel me op dat veel gangbare publicaties alleen getallen produceren, waarbij ze methaan omrekenen naar CO₂-equivalenten, wat een absolute versimpeling is van de werkelijkheid. De plaats van methaan in het geheel van alle biogene omzettingen wordt niet gezien. Als je veel studies doorloopt, dreig je door de bomen het bos niet meer te zien. Dan is het een enorme hulp als je flink wat geesteswetenschap hebt verorberd, zodat je wel het bos blijft zien met de daarin voorkomende bomen."

Zo probeerde Tom te begrijpen wat methaan in wezen is: "Methaan komt eigenlijk overal vrij waar intensieve omzettingen van organi-

sche stof plaatvinden of in een (ver) verleden hebben plaatsgevonden: bij koeien, in moerassen, in tropische regenwouden, bij olie- en gasvelden, etc. Veel van die omzettingen leiden netto tot vastlegging van veel CO₂ en daarbij is methaan een bijproduct." Zo is een koe die voornamelijk gras eet en waarvan de mest vermengd met stro wordt gebruikt om de bodemvruchtbaarheid op de akker te verbeteren, onderdeel van een cyclus waarin CO₂ wordt vastgelegd.

"Methaan is een circulair product, dat snel weer wordt afgebroken in de atmosfeer, dus dit kun je niet zomaar omrekenen naar het lineaire product CO₂. De omrekeningsfactor van methaan naar CO₂ blijkt dan ook niet te kloppen. Hierover heb ik met meerdere klimaatwetenschappers heen en weer geschreven. Andere wetenschappers deelden die kritiek en dit heeft twee jaar geleden bij het IPCC tot een eerste correctie geleid: de schadelijkheid van methaan is naar beneden bijgesteld. Er zullen nog meer correcties (moeten) gaan volgen!"

Boon, waar wil jij naar toe?

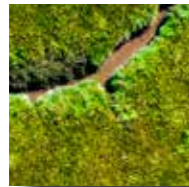
In de 42 jaar dat Arie de Winter biodynamisch tuinder is in Oostvoorne, heeft hij een sterke verbinding ontwikkeld met zijn groentes. Hij draait ook al vele jaren mee in een oefengroep om levens- en vormkrachten waar te nemen via de methode van Dorian Schmidt. Hij doet graag experimenten met zaaidata, preparaten of behandelingen om te ontdekken wat de verschillen zijn.

Zo heeft hij afgelopen jaar een proefje met snijbonen gedaan. Hij vertelt: "Bij het veredelen van gewassen gaat het vaak over aspecten als een hoger gewicht, oogstgemak of een betere smaak. Daarbij heeft de mens een stuwende houding. Maar ik vroeg me af wat er zou gebeuren als je, vanuit een volgende houding, zou vragen: boon, waar wil jij naar toe?"

Een boekje met drie voordrachten van Rudolf Steiner over 'Christus in het etherische' (Wederkomst en weerstand, Uitgeverij Nearchus) bracht Arie op het idee om de bonen in contact te brengen met 'maagd-invloeden' en 'vissen-invloeden' via water dat hij bij be-

paalde constellaties had behandeld. De bonen zaaide hij op dezelfde dag. Bij de oogst nam hij duidelijke verschillen waar, zowel in het fysieke gewicht, als in het karakter dat hij vanuit een meditatieve houding waarnam. “De ene variant had iets van ‘een verlegen jongeman’, de andere had meer het karakter van ‘iemand met spierballen’.”

Arie vindt het nog te vroeg om meer over de resultaten van dit proefje te zeggen, eerst wil hij volgend jaar een herhaling doen. Maar hij loopt hierdoor al wel met een ethische vraag rond, vertelt hij: “Wat betekenen deze verschillen voor de mensen die deze bonen eten? Kan ik ze wel zo aanbieden zonder dat ze dat weten?”

Van donker naar licht

Veertien jaar geleden gingen Gerlof Pronk en zijn vrouw Maraike Hein als ondernemers meedraaien bij De Naoberhoeve in Echten, een gemengde biodynamische zorgboerderij. “Toen we daar voor het eerst kwamen, leek het een supermooi bedrijf”, vertelt Gerlof, “maar we ontdekten al snel dat

het nog niet af was. Ik herinner me dat er een keer ‘s nachts een onweersbui kwam opzetten en dat we met zijn tweeën naar de kas zijn gegaan om de ramen dicht te doen. Het paadje naar de kas was zo unheimisch, daar durfde ik in het donker niet in mijn eentje overheen.”

Toen Sake en Marieke Gerritsen 25 jaar geleden de boerderij kochten en met de Naoberhoeve van start gingen, was het er een rommeltje. Er dreven doden katten in de melkput. Gerlof: “Van een klant hoorden we dat hij in het verleden het puin van zijn verbouwde badkamer op de boerderij had gestort; dat mocht van die oude boer.”

Sake en Marieke (die nu met pensioen zijn) en later ook Gerlof, Maraike en anderen hebben de boel opgeschoond. “Door fysiek dingen weg te gooien, maar ook de vele menselijke activiteiten brengen verlichting. Wat ik ook deed als ik ‘s nachts wakker werd: dan ging ik in gedachte met een licht alle plekken van de boerderij langs. Dat heeft er zeker toe bijgedragen dat in de loop der tijd de donkere energie is vervangen door lichte energie. Ook het verwijderen van het asbestdak van de oude varkensstal, die wij hebben omgebouwd tot kantine en ontmoetingsruimte, was een verademing. Ik durf nu ‘s nachts in mijn eentje overal te komen.”

Tussen de weides loopt een paadje naar een oude eikenboom, waar een bankje bij staat. Er liggen enkele glazen zwerfkeien aan de voet van de boom. Elke kei herinnert aan een medewerker die ‘uit de tijd is gekomen’, zoals Gerlof dat noemt. “We zochten een plek om mensen te gedenken, maar de plek bij de kruidentuin die we hadden bedacht, en ook een andere plek bij het erf, voelden toch niet goed. De plek bij de eik hebben we niet bedacht, we voelden dat het goed was.”

Tekst: Ellen Winkel, hoofdredacteur van Dynamisch Perspectief en coördinator van de Landbouwsectie van de Antroposofische Vereniging

Wat is de Landbouwsectie?

Onderdeel van de Antroposofische Vereniging (AViN) is de ‘Hogeschool voor Geesteswetenschap’, die als doel heeft onderzoek te doen. Binnen deze Hogeschool zijn er secties voor verschillende vakgebieden, zoals beeldende kunsten, gezondheidszorg, pedagogie en landbouw. Er is ook een jeugdsectie. De geesteswetenschap gaat ervan uit dat al het zichtbare voortkomt uit het geestelijke: achter alles zit een idee.

De Landbouwsectie is in maart 2022 in een nieuwe vorm van start gegaan. Momenteel bestaat zij uit een groep van 15 mensen die vanuit hun werk (als boer, tuinder, imker, onderzoeker, tekstschrijver, bestuurder) verbonden zijn met de biodynamische landbouw en tevens verbonden zijn met de Hogeschool van de AViN. Zij komen vier keer per jaar bij elkaar en wisselen uit over hun persoonlijke zoektocht naar een dieper begrip van levende landbouw en levend denken. Een eerder artikel hierover, *De landbouw tot leven wekken. Het denken tot leven wekken*, verscheen in Motief november 2022 en is te lezen via bdvereniging.nl/dp-extra

Bijen vertellen hun eigen verhaal in het Openluchtmuseum

Tekst: Pieter van Gulp, BD-imker regio Arnhem

“Hé Pieter, doe je mee met het verzorgen van de bijen op het Nederlands Openluchtmuseum?”, vraagt Hester. “Er stond een advertentie, ik heb gesolliciteerd en mag het gaan organiseren! Dorothee, Erna en Bert doen ook mee.”

“Ja, lijkt me leuk”, antwoord ik, “maar hoe gaan we dat aanpakken en hoe wil het museum dat we het doen?”

“Het museum heeft al een aantal jaren een lege bijenstal en wil dolgraag dat daar weer bijen worden gehouden. We mogen zelf weten hoe, op onze eigen BD manier, voor de bijen. Fantastisch toch!” “Verder geen voorwaarden of vragen?” “Nee, of nou ja, of we, als we er zijn, aan voorbij komende bezoekers bijenverhalen willen vertellen, ze willen meenemen in de wondere wereld van de bijen ... en of we in mei, op Wereld Bijendag, wat kunnen organiseren rond de bijen.”

“Oké leuk.”

En dat moeten de bijen ook hebben opgepikt.

“Wat gebeurt hier nu?!” vraagt de eerste bezoeker. Wereld Bijendag is een prachtige zonnige warme dag, perfect om, ja natuurlijk, om te zwermen. Al snel vormt zich een groepje bij het hek van de weide waarboven de zwerm uitvliegt, een grote wolk van dansende bijen. Veel vragen, maar ook ademloos aanschouwen, wat een fantastisch schouwspel, wat een luid zoemend genot!

De zwerm kiest dezelfde plek als drie van haar voorgangers om tot een tros samen te klonteren, op de stam van een knotwilgje, midden in het weiland. Dit is de tussenstop naar de nieuwe behuizing én om te ervaren dat de koningin mee is gekomen.

“Wie wil mag naar de zwerm komen kijken!” Meerdere bezoekers, ook jonge kinderen, zien bijen dansen op de tros en ontdekken stuifmeelhaalsters. Ook is het voor hen een prachtige ervaring om te zien hoe wij de bijentros in een korf scheppen.

Fantastisch dit te mogen begeleiden en zoveel mensen te laten beleven wat bijen van nature doen als je ze hun gang laat gaan!

Twee dagen later halen de bijen nog een spektakel uit: Dorothee heeft zwermdienst en is net op tijd om een zwerm te zien vertrekken ... naar een boomholte op vijf meter hoogte, vlak bij de bijenstal.

We horen de bijen vertellen: kijk zo kunnen we het ook!

Natuurwezens, wat zijn dat?

‘Wat zijn natuurwezens voor jou?’, vroeg redacteur Afke Huitema aan een biologische melkveehouder, een net gestarte biodynamische druivenkweker en een biodynamisch agro-ecologisch tuinder in spe.

‘Nu ik op een biologische boerderij woon, ervaar ik hoe ‘buiten’ mij verwelkomt’

Leonne Muller,
biologisch melkveehouder
bij Rûn libben en Grûn in Lippenhuizen:
‘Natuurwezens laten zich voelen, zien, horen als jij er open voor staat. Ik moest even wennen aan het idee, omdat ik er niet over geleerd had. De bloempjes die ik vroeger plukte waren eetbaar, ik leerde die intuïtie af. Mijn moeder ging op kruidenwandelingen en plukte vruchten in heemtuinen. Mijn va-

der liet een wolk van rozen bloeien.

Nu ik op een biologische boerderij woon, ervaar ik hoe ‘buiten’ mij verwelkomt. Ik open ‘s morgens het slaapkamerraam om de lindedeboom te groeten, vogels vliegen onbespied de boom in en uit.

Natuurwezens ... is dat een ‘orb’ (lichtverschijnsel) op een foto van een koe waar ik van houd, en op een foto van een heilige beschilderde rots in Sri Lanka? Wat wil het me zeggen? Waarom gaan die wichelroedes zo bewegen zodra ik ze vastpak en ermee rondloop? Ik wil er meer over leren, misschien kan ik ermee werken. Mijn gevoeligheid zegt mij: er zijn natuurwezens in overvloed. Het niet-weten en laten-gebeuren geeft ruimte aan het wezen van de dingen, waar meer gebeurt dan dat wat je kunt zien, meten en wegen of voorspellen. Dat is voor mij de autonomie van de natuur, het ‘wezen’ van de natuur.’

boerenleven.net

‘We zochten een nieuwe bedrijfslocatie om onze algen te kweken. Nu hebben we ons huis verkocht en gaan we biodynamische druiven én algen kweken’

Tim van Koolwijk,
nieuwe mede-eigenaar van
biodynamische druivenkwekerij
Nieuw Tuinzicht in het Westland:

‘Ik ben sceptisch wat betreft natuurwezens en geloof niet snel in zaken die ik niet persoonlijk heb ervaren of wetenschappelijk zijn bewezen. Ik vind het spannend om deze

‘Als elementwezens aan het werk zijn, zie ik soms iets oplichten, zoals bij het ontluiken van bloemknoppen. Natuurwezens neem ik wel eens waar als een glanzend dwaallicht’.

Anouk Klinkers, *biodynamisch agro-ecologisch tuinder in spe:*

‘Een elementwezen is een subtiele, energetische, creatieve intelligentie die bepaalde natuurlijke processen faciliteert. Ze beïnvloeden aarde (vast), water (vloeibaar), lucht/licht (gas) en vuur/warmte (plasma). Een natuurwezen onderscheidt zich hiervan omdat het een rol speelt in een groter systeem. Denk hierbij aan landschapselementen zoals een boom (dryade/boomdeva) of een waterbron als onderdeel van een levensgemeenschap van een biotoop.

Als elementwezens aan het werk zijn, zie ik soms iets oplichten, zoals bij het ontluiken van bloemknoppen. Natuurwezens neem ik wel eens waar als een glanzend dwaallicht. Ze lijken rond te zweven door het landschap en het voelt intens als een mystieke ervaring. Soms neemt het wezen (deels) een figuratieve vorm aan en is het volgende ogenblik alweer verdwenen. Met een dryade kun je echt een gesprek aangaan. Antwoorden komen dan als een volledig concept in één keer binnen via beelden, alsof je er deel van uitmaakt. Bij het zelf maken en gebruiken van de BD-preparaten heb ik mooi kunnen ervaren hoe het de natuurlijke processen van de elementwezens helpt versterken. Bij het vernevelen van het kiezelpreparaat neem ik waar

dat de planten zachtjes oplichten en tegelijkertijd scherper aftekenen. De elementwezens helpen met het aanzuigen van het licht en afgrenzen van de plant. Dit proces kun je waarnemen als het oplichten.

Op mijn laatste Warmonderhof-stage kreeg ik de kans om een nieuwe kleine tuinderij op te zetten. Om het perceel te laten ‘vergeten’ dat het weiland is en te laten omschakelen naar groentebedden als nieuwe bestemming, vraagt nogal wat van de elementwezens. Hiervoor heb ik het Driekoningenpreparaat gemaakt en gebruikt. Bij het vijzelen en de geur van mirre en wierook kreeg ik associaties met inbakeren. Bij het sprenkelen van het preparaat omzwachtelde ik het perceel en stelde me in mijn verbeelding de groentebedden voor als een filmpje van het komend jaar. Het gaf een gevoel van veiligheid, rust en vertrouwen. De gift was geaccepteerd en de elementwezens gingen aan de slag. Het was een dankbaar leerproces met een overvloedige opbrengst.

Nu zoek ik een landschapsdeva die met me wil samenwerken op een (nieuw) agro-ecologisch BD-bedrijf en heb het natuurlijk gevraagd voor een passende locatie.’

anouk.klinkers@gmail.com

Samenstelling: Afke Huitema. Ze is redactielid, studeerde onlangs af aan de deeltijdopleiding van Warmonderhof en maakt de wereld mooier als creatief uitvinder met/door communicatie, producten en projecten rondom verbinding met jezelf, de ander en de aarde. Afkehuitema.nl

Tekst: Leonne Mulder, Tim Koolwijk en Anouk Klinkers

Verwonderd lopen we eind september door de Fruit-
tuin van West in Amsterdam. Op een idyllische plek
begroeten we in een kring de aarde en elkaar, voor we
gaan zitten. Een verteller neemt ons mee in de dansvoor-
stelling. De eerste bewegingen zijn vloeiend, blij en levendig.
Halverwege het verhaal worden ze hoekig, hard en gestrest. In
harmonie met de donkere celloklanken klinkt het ritmische zwie-
pen van een plastic buis onheilspellend – science-fiction-achtig –
wat verraad dat er iets niet helemaal goed gaat.

Boer en danseres in

Het Dutch Eurythmy & DAnce Ensemble (De-
Dae) danste deze zomer op verschillende
biodynamische bedrijven de verbinding met
de aarde én de verstoring en uitbuiting door
de agro-industrie. Ook in 2024 treden ze
weer op veel boerderijen op. Boer Wil Stur-
kenboom en danseres Susanne Visbeen ver-
tellen over hun persoonlijke verbondenheid
met de aarde en haar bewoners.

De boer: 'Een verzorgend en activistisch verhaal'

'Verrassend, leuk, mooi en indrukwekkend',
vond Wil, toen in maart dit jaar een try-out
van Aardedans plaatsvond op hun Fruittuin
van West, een pluktuin met kippen, biowin-
kel, vergaderruimte en een gezellig café, pal
naast Amsterdam Nieuw-West. Wil is samen
met zijn vrouw Lisan oprichter en eigenaar

van het bedrijf, dat zo'n zestig me-
dewerkers telt. Wil werd geraakt door zowel de
teksten als de bewegingen van
Aardedans. "Ik heb meteen
een tweede voorstelling
geboekt om het meer van
onze klanten te kunnen
laten ervaren. Voor mij
heeft het verhaal een
verzorgende en een
activistische kant. Als
BD-landbouwer verzorg
ik zo goed mogelijk de aarde, heb ik aan-
dacht voor de aarde als persoon bijna. Na
de voorstelling was het voor mij weer even
een dingetje van 'ja, ik wil de aarde aan het
begin van elke nieuwe dag begroeten, even
in de ogen kijken', zeg maar, 'kijken hoe het

met haar is'.
Voor mij raakt dit het
wezenlijke van mijn bedrijf, het doet me af-
vragen of ik de aarde wel genoeg verzorg
en zie. Het tweede deel verraste mij to-
taal. Ik dacht hé, dat zijn wij eigenlijk ook,

activistisch. En dat is goed."

"De dag na de voorstelling vertelden onze
medewerkers dat ze precies zagen wie voor
de voorstelling kwamen. Ons doel is dat ten

minste tien procent van onze klanten roots
in de biologisch-dynamische beweging heeft.
De verbinding met deze doelgroep vinden
we belangrijk. Daarom organiseren we een
twaalfzintuigenroute, het Michaëlfest en
een Open Dag waarbij we op zoek gaan naar
natuurwezens. Als het goed is zie en voel je
de antroposofische basis van ons bedrijf in
de sfeer, de uitstraling en in het type me-
dewerkers."

De danseres: 'Samen bewegen verbindt ons'

"DeDae deelt haar passie voor dans en be-

men, zoals rap. Doordat we actuele thema's
dansen, gaat dit eigenlijk vanzelf." Teksten
die DeDae in Aardedans uitspreekt – uit
de 'Mis voor de aarde' van Antjie Krog, het
'Onze Vader' en 'Tree, tree, what do you think
of me' van Nynke Laverman – werken indrin-
gend en inspirerend.

Susanne: "Er bestond geen podiumeuritmie
meer in Nederland. Gia van den Akker, onze
artistiek leider, heeft ons in coronatijd – on-
line – bij elkaar gebracht. Samen bewegen
verbindt ons. We nemen de ander waar in
zijn beweging en gaan daarin mee. Op het
podium bewegen we uniform, maar zie je

verbinding met de Aarde

weging met het publiek, en deze energie krij-
gen we terug van de toeschouwers", vertelt
Susanne, die naast haar optredens met het
ensemble als euritmie-docent werkt op een
basisschool. "Reacties als 'Ik werd meege-
voerd in het verhaal' horen we regelmatig.
De wormendans voert je, met sprekende
muziek en beweging, makkelijk mee in het
proces dat het vertolkt. Doordat we constant
het wezenlijke van levende wezens en de
aarde onderzoeken, kunnen we dit wezen-
lijke omzetten in beweging. Beeldtaal is hier
onderdeel van. De A van aarde beelden we
uit door staand met gestrekte armen een
hoek te maken, op schouderhoogte. Bij het
uitbeelden van een broze aarde zakken de
armen naar beneden; een gebaar dat vrijwel
iedereen aanvoelt. Naast deze basiselemen-
ten van euritmie, gebruiken we nieuwe vor-

ook vijf individuen staan. Ik beweeg krach-
tig en energiek, een ander meer vanuit het
lichte, zachte. Ik denk vaak 'Oh ja, zo kan het
ook', dat is leerzaam."

"Buiten de dans voel ik me ook diep met
deze groep verbonden. Ik voel me gezien en
begrepen, er is interesse voor elkaars bele-
venissen. Heb je je dag niet? Ook dat mag
er zijn. We proberen elkaar daarin te dragen.
Als goede vrienden eigenlijk."

Tekst: Mieke de Vries, freelance journalist/
redacteur en sinds kort redactielid
van Dynamisch Perspectief
Foto's: M'Balou Bayo,
BIL-student aan de WUR

Van 'het wezenlijke zien'
naar 'een levend wezen beleven'

'Dankbaarheid aan wie?'

Een trainer die werkt aan het versterken van de teamspirit; een vacature in de horeca waarin je geacht wordt 'hart te hebben voor het hotelwezen'. Dit taalgebruik is de gewoonste zaak van de wereld. Maar dat er werkelijk een levende geest verbonden is aan een organisatie? Of dat er echt natuurwezens zijn? 'Je gelooft toch niet in kabouters!' Voor Ellen Winkel is het een zoektocht.

Natuurwezens. Een deel van de mensen binnen de biodynamische beweging is ermee vertrouwd. Enkele mensen zien ze daadwerkelijk. Anderen ervaren hun aanwezigheid. Weer anderen ervaren ze niet echt, maar concluderen dat ze er moeten zijn. Vergelijk het met de zwaartekracht: die kun je ook niet zien, maar je weet dat die er is omdat je dingen ziet vallen. Zo kun je, wanneer je heel nauwkeurig kijkt naar het groeiproces van een zaadje, dat ontkiemt, zich ontwikkelt en weer nieuwe zaden vormt, zien dat daar een vormende kracht aan het werk is. Die kun je levenskracht noemen, een levende kracht, gegenereerd door natuurwezens. Iemand anders noemt het misschien de hand van god. Tenslotte zijn er in onze kringen ook mensen die helemaal niets met natuurwezens hebben en niet snappen dat er mensen zijn die serieus over elfen en kabouters praten.

Zo herinner ik me, van vele jaren geleden, de reactie van mijn vader die bij ons op bezoek was en in een blad dat op tafel lag een artikel las met de titel *Leven is het werk van krachten en wezens**. Het was een interview met Jan Saal, die destijds voorzitter was van de BD-Vereniging en tevens een buurman was van mij. Mijn vader had dus geregeld een praatje met hem gemaakt. "Het leek me zo'n aardige en

verstandige man", zei hij enigszins verbijsterd, "maar er zit toch een steekje aan hem los: hij gelooft in kabouters."

Het idee leeft

Hoe ik me verhoud tot natuurwezens – of liever gezegd wezens in het algemeen – is een jarenlange zoektocht en momenteel zou ik mezelf scharen in de categorie 'ik concludeer dat ze er moeten zijn'. Ik heb ook meegedaan met oefeningen om natuurwezens waar te nemen. Dan neem ik ook iets waar, maar waar dat vandaan komt? Dat vind ik lastig te duiden. Ik ben er nog niet mee vertrouwd.

Wat mij opvalt, is dat we in ons taalgebruik wel degelijk vertrouwd zijn met 'iets' dat ons beïnvloedt: 'Ik voelde me geroepen', 'iets hield me tegen', 'wat is er in hem gevaar?' of 'ik heb geluk gehad, er zat een engel op mijn schouder.' Ook vinden we het heel normaal om te zeggen: 'Dit idee leeft', 'het boek schreef zichzelf', 'deze uitspraak is een eigen leven gaan leiden', of 'de keuken is het hart van ons huis'. Allemaal uitspraken waarin doorklinkt dat we iets levends beleven in het idee, het boek, de uitspraak of het huis. Ook hebben we het over de teamspirit, het hotelwezen, de geest van de wet, het wezen van de zaak.

Wie of wat was dat?

Hoe zit dat? Hoe kan het dat we in ons spreken (en dus in onze beleving) dit soort verschijnselen heel normaal vinden, maar dat we het

*'Ik voelde me geroepen',
'iets hield me tegen',
'wat is er in hem gevaar?',
'ik heb geluk gehad, er zat een
engel op mijn schouder.'*

In ons taalgebruik zijn we
vertrouwd met 'iets' dat
ons beïnvloedt.

toch moeilijk vinden om het bestaan van wezens serieus te nemen? Deze vraag stel ik aan arts en antroposoof Jaap van de Weg (1948), die zich onder andere bezighoudt met de vraag hoe je meer inzicht kunt verkrijgen in de werking van geestwezens in het dagelijks leven, in de natuur en in de ontwikkeling van de mensheid. Rond deze vragen is hij een onderzoeksgroep gestart.

“Ja, er bestaat grote huiver voor wezens, ook binnen de Antroposofische Vereniging”, antwoordt hij. Onlangs had hij een meditatiedag waar hij de deelnemers iets van wezens wilde laten beleven. “We deden deze oefening: ga in gedachten naar een hele bijzondere ervaring die je in de natuur hebt beleefd. Zie het weer voor je en zet dit beeld voor je neer. Ga terug naar wat je op dat moment beleefde. Wat was het wezenlijke hiervan? Laat vervolgens het hele beeld los, maar blijf contact houden met dit wezenlijke. Wie of wat was dat? Word je door iets of iemand geraakt? Het is spannend om deze laatste twee vragen te stellen. Je gaat een drempel over. Je laat je vastigheid los. Je laat de fysieke wereld los.”

Laatst had hij een gesprek met een groep leraren over wat ze beleefden met mobiele telefoons. “Ze hadden een gevoel van ‘Ik word erin getrokken’”, zegt Jaap. “Herken je dat?” “Ja zeker”, antwoord ik, “dat voel ik ook. Ik word in die telefoon gezogen.” Jaap vervolgt: “Dan ligt de volgende vraag heel dichtbij: wie of wat trekt jou daarin? Wie trekt jou weg van jezelf? Al heb je de vrijheid om hier wel of niet in mee te gaan.”

In de antroposofie hebben deze zuigende en afleidende krachten of wezens de namen Ahriman en Lucifer, in de bijbel Satan en de Duivel en in fantasyboeken komen ze ook voor met allerlei verschillende namen. In het boek *In de ban van de ring* maakt de Hobbit Frodo een gevaarlijke reis om ‘het goede te doen’. Door de strijd tegen het kwaad, ontwikkelt hij zich. Dat is de weg die de mensheid aflegt.

Zonder zon geen leven

“Wat is de zon?”, vraagt Jaap aan mij. “Eh”, zeg ik, “dat is die lichte bol die iedere ochtend opkomt en ‘s avonds weer ondergaat.” “En

*Ze tikken je als het ware
op de schouder om te helpen.
Dat is inspiratie.*

schenk. Als je daar met je hart naartoe gaat, kun je een groot gevoel van dankbaarheid ervaren.”

Het is even stil terwijl ik aantekeningen in mijn schrift krabbel.

“Dankbaarheid aan wie?”, vervolgt Jaap. “Wie is dat dan? Dat kan niet anders dan een heel groot, scheppend wezen zijn. Veel culturen hebben de zon vereerd. In de antroposofie noemen we dit het Christuswezen.”

Hypothese

“Als wetenschappers mogen wij de hypothese stellen dat er een geestelijke wereld is”, zegt Jaap. “Je kent het verhaal van de oerknal. Eerst is er niets, dan een grote knal, en dan is er iets, waar op toevallige wijze leven uit ontstaat. Ik kan me daar helemaal niets bij voorstellen. Niets! Maar als ik me voorstel dat de materie uit geest is ontstaan, dan kost me dat geen enkele moeite. Dat zie ik iedere dag. Neem een simpel schroefje. Dat is ontstaan uit een idee: het materiaal, de draaiende vorm die onder smaller is dan boven, de bolle of platte kop. Dat is allemaal door mensen bedacht. Vanuit al die gedachten is de schroef ontstaan.”

“Wat we zien is het geschapene. Het kon ontstaan dankzij krachten die het lieten verschijnen. En die krachten gaan uit van hogere wezens. Zo gaat het ook in detectives: er is een lijk, dan is er de manier waarop iemand is omgebracht (bijvoorbeeld het moordwapen) en uiteindelijk gaat het om het motief”, legt Jaap mij uit.

Bedrijfsindividualiteit

In de biodynamische landbouw zien we de boerderij als een levend organisme. Hoe kun je daarbinnen de bedrijfsindividualiteit onderscheiden; het wezen van de boerderij waar de sturing van uitgaat?

Wat is die bedrijfsindividualiteit, vraag ik aan Jaap. “Als één persoon al het werk doet op de boerderij, zijn de boer en bedrijfsindividualiteit sterk met elkaar verweven.” Maar als je een samenwerkingsverband hebt met een veehouder, een zorgcoördinator, een tuinder en een kaasmaker, hoe ervaar je dan het wezen van de boerderij? Jaap: “Je kunt de hele dynamiek op de boerderij in je opnemen en vervolgens goed waarnemen welke sfeer je voelt; welke energie. Vervolgens doe je alles weg en richt je je alleen op die sfeer, op de beleving, en kun je de vraag stellen: wat ben jij? Of wie ben jij? Wat is het karakter van het wezen van deze boerderij?”

Dat is inspiratie

Om dit ‘wezen van de boerderij’ werkelijk te zien als een wezen dat zich vanuit de geestelijke wereld met de boerderij verbindt, is een stap waarbij je echt een drempel over moet, stelt Jaap. Zelf ervaar ik hierbij een gevoel van lichte weerzin. Misschien drempelvrees? Of huiver voor het loslaten van het wereldbeeld waarmee ik ben grootgebracht? “De geestelijke wereld kan niet meer zelf scheppen”, besluit Jaap. “Daar hebben ze de mensen voor nodig. Ze tikken je als het ware op de schouder om te helpen. Dat is inspiratie. En als mens heb je de vrijheid om daar ja of nee tegen te zeggen.”

Kabouterwerk

Een dag voor het interview met Jaap verloor ik mijn ring. Waarschijnlijk ergens in de tuin tussen de voordeur en de auto. We hebben meerdere keren met meerdere mensen gezocht. Vanmorgen, drie-en-een-halve week later, vond ik hem, midden op het pad, zelfs niet in de aarde getrapt en dus goed zichtbaar. Een ekster die hem daar voor me neer heeft gelegd? “Kabouterwerk”, zegt manlief.

* Het artikel *Leven is het werk van krachten en wezens*, dat in 2005 verscheen in een Motief-special die geheel was gewijd aan biodynamische landbouw, is te lezen via bdvereniging.nl/dp-extra

Tekst: Ellen Winkel, hoofdredacteur van Dynamisch Perspectief en coördinator van de Landbouwsectie van de Antroposofische Vereniging

Mobieltjes

Jaap vervolgt: “Als we ergens een indruk van hebben, komt een deel binnen via het hoofd en een deel via het hart. In onze cultuur gaat het grootste deel naar het hoofd. Het hoofd kan denken en heeft een begrippenkader, maar het kan niet beleven. Het voelen, de beleving, zit op het niveau van ons hart. Hiervoor hebben we veel minder woorden beschikbaar.”

als je wat meer naar je hart gaat, wat is dan de zon?” De rollen van interviewer en geïnterviewde zijn even omgewisseld. “De zon geeft warmte, ook innerlijke warmte. De zon is hartverwarmend”, antwoord ik. “En wat geeft de zon nog meer?” “De zon geeft licht.” “Ja”, zegt Jaap, “zonder licht zou je helemaal niets kunnen zien. Zonder zon zou er ook helemaal niets kunnen groeien. Zonder zon zou er geen leven zijn. Hij maakt dat bloemen kunnen bloeien. Dat is een groot ge-

Leren samen werken met Persephone en de natuurwezens

Persephone, Hades en Demeter

De Griekse mythologie beschrijft hoe vroeger de Grieken de godenwereld beleefden. Persephone is daarin de godin en hoedster van het leven op aarde, en specifiek de plantenwereld. Zij wordt geschaakt door de god Hades, koning van het dodenrijk, en meegenomen naar de onderwereld. Toen haar moeder Demeter, godin van de landbouw, dit hoorde, liet ze uit boosheid de aarde verdorren. De onderwereld was het enige gebied op aarde waar Demeter geen toegang toe had. Het komt met Zeus, de oppergod, tot een compromis: voortaan zal Persephone een deel van het jaar de eega van Hades in de onderwereld zijn en een deel van het jaar mag ze weer in de bovenwereld vertoeven. In de middeleeuwse School van Chartres verscheen Persephone als de godin Natura. Steiner beschrijft Persephone-Natura als een goddelijk wezen met de missie om de planten weer in hun oorspronkelijke oriëntatie tussen hemel en aarde te brengen. Daarmee voorkomt ze dat de planten zich louter vanuit het aardse perspectief moeten blijven ontwikkelen.

< Persephone en Hades met allerlei vruchtbaarheidsattributen

Over haar zoektocht naar haar inspiratiebron – Persephone – schreef Edith Lammerts van Bueren een boek dat deze maand verscheen. In dit artikel geeft ze een inkijkje in een deel van deze boeiende ontdekkingsreis.

Toen ik een paar jaar geleden diep geraakt terugkwam van een bijeenkomst waar de gentediscussie weer helemaal van voren af aan leek te beginnen, riep ik wanhopig uit: *Voor wie doe ik het allemaal?* Ik kreeg de bal teruggekaatst van een vriend die mijn wanhoopskreet wel heel serieus nam en vroeg: *Ja, voor wie doe jij het eigenlijk?* Hij bedoelde: *voor welk geestelijk wezen doe ik wat ik doe in dit leven?* Ik vond dat een intrigerende vraag. Ik kreeg daar al mediterend niet meteen een antwoord op. Het werd voor mij steeds meer een existentiële vraag, want het weten in wiens geestelijke stroom je staat, helpt je richting en samenhang te zien in je dagelijkse streven. Na een dag of tien met die vraag geleefd te hebben, openbaarde onverwachts (in de trein mijmerend over een boek dat ik las) de naam Persephone zich aan mij! En ik wist meteen heel zeker: *Dat is ze!*

Persephone

Na mijn aanvankelijke grote vreugde over mijn ontdekking ‘wie mijn inspiratiebron is’, rezen bij mij veel vragen. Hoe werkt zoiets? Wie is zij eigenlijk? Een nieuw onderzoeksgebied opende zich voor mij. Gelukkig helpt het lot (‘toeval’) mee en gebeurden er in de jaren die volgden dingen waardoor ik stap voor stap begon te begrijpen dat de weg die ik intuïtief in mijn leven gevolgd had al onbewust in samenhang met Persephone was. Bijvoorbeeld, ik werd me opeens bewust dat de biodynamische veldpreparaten, waar ik jarenlang onderzoek naar had gedaan, bij uitstek instrumenten van Persephone zijn. En dat ik niet zomaar het thema ‘integriteit van de plant’ als onderzoeksthema had in mijn proefschrift. Maar daar bleef het in mijn ontdekkingsreis niet bij. Ik vroeg mij bijvoorbeeld af wat Persephone in de winter in een ogen-

schijnlijk dode aarde doet en wat Kerstmis als midwinterimpuls voor de dan begraven preparaten betekent? Of hoe Persephone is verbonden met de opstandingskrachten van het voorjaar? En hoe zij hoopt dat wij met nieuwe ogen kijken en als mens ontwaken uit het dode, materialistische denken en de stap naar het levende denken maken, en wat dat betekent in de omgang met de aarde? En toen ik tot mijn verbazing een kleitafeltje (490-450 v.Chr.) op internet vond waar Persephone en Hades vredig naast elkaar zitten op een troon met allerlei vruchtbaarheidsattributen (zie hiernaast), vroeg ik mij af of dit wellicht een verzoening tussen Persephone en Hades uitdrukt, tussen leven en dood? In mijn zoektocht zocht ik naar antwoorden op zulke vragen.

Natuurwezens

Deze zoektocht bracht mij ook het besef dat de natuurwezens de helpers van Persephone zijn. Zij zijn verbonden met de vier elementen aarde, water, lucht en vuur, en begeleiden de groei van planten vanuit die verbinding. Er zijn vele bijzondere ervaringen gepubliceerd in de afgelopen jaren door mensen die toe-

Wat betekent het als we beseffen dat er meer dan materie is, en dat materie een uitdrukking is van een geestelijke impuls of kracht?

gang hebben tot deze wereld van de natuurwezens. Het is aan de tijd om te onderzoeken hoe wij met nieuwe ogen toegang kunnen krijgen tot die wonderde wereld van natuurwezens. Wat betekent het als we beseffen dat er meer dan materie is, en dat materie een uitdrukking is van een geestelijke impuls of kracht? En kun je die kracht benoemen, want die wereld is oneindig divers. En hoe kun je als teler samenwerken met natuurwezens in de verzorging van planten?

Ik heb zelf een aantal workshops meegeemaakt met Anna Cecilia Grün, een Duitse biodynamische teler die van jongs af aan met natuurwezens leeft. Zij leerde ons hoe je vanuit een meditatieve houding contact kan maken op plekken op boerenbedrijven waar de betreffende boer een vraag heeft en hoe je antwoorden daarop gewaar kan worden. Zo heb ik ook met diverse groepen van biodynamische boeren, en soms ook consumenten, in de afgelopen jaren veel geoefend op verschillende BD-bedrijven. Ik vroeg dan de betreffende boer of boerin waar we te gast waren, om ons naar een plek op het bedrijf te brengen waar een vraag leeft. Bijvoorbeeld: de kool wil hier maar niet groeien, wat is er aan de hand? Of: hoe betrek ik mijn bedrijf meer bij het natuurgebied aan de andere kant van het aangrenzende kanaal? Of: wat heeft deze plek mij te vertellen? Steeds verbonden we ons eerst met de vier elementen in onszelf, en dan met de elementenwezens in de natuur van het bedrijf. Vervolgens stelde een ieder in zichzelf de vraag: 'wat is hier aan de orde en wat kunnen wij voor jullie doen?'

Als we een tijdje stil innerlijk luisteren wat zij ons fluisteren of wat wij gewaar worden in

een klank, gevoel, woord of beeld, wisselen wij onze ervaringen uit. Het is altijd weer wonderlijk wat er klinkt. Een ieder ervaart iets van hetzelfde op een andere manier, en door dat wat wij delen met elkaar heen, is vaak een gemeenschappelijke noemer te ontdekken. Dat helpt ons de taal te ontdekken waarin zij zich in ons uitspreken.

Weldadige rust

Je moet daarbij leren onderscheiden wat werkelijk van de andere kant komt of wat je eigen projectie is. Ook is niet altijd meteen duidelijk wat je waarneemt. Zo oefende ik een keer bij een compostplek die wat unheimisch, verlaten aanvoelde. In mijn meditatie zag ik een goddelijke lichtbundel die horizontaal over die composthopen heen leek te gaan. Waarom gaat dat licht horizontaal in plaats van verticaal? Ik begreep het niet. Maar tijdens de uitwisseling met andere deelnemers werd mij duidelijk dat er op die plek een 'schaal' ontbrak om dat licht te ontvangen. Die schaal kan gevormd worden door aandacht of bij-

voorbeeld compostpreparaten als ankerpunt voor die kosmische verbinding!

Ik heb dikwijls mogen ervaren hoe groot de dankbaarheid van de natuurwezens kan zijn als wij mensen de rust en de tijd nemen om ons om hen te bekommeren. Het lukt niet iedereen altijd goed, en dat is ook prima. Een teler die bij de bovenbeschreven oefening niet iets waarnam, besefte desondanks hoe weldadig de rust van een meditatie kan zijn en dat hij eigenlijk veel te weinig tijd daarvoor inruimt. We hoeven ze niet te 'zien' om toch iets van hun werk of werking te ervaren met onze zielezintuigen, door een beeld, klank of woord. Omgekeerd voelen de natuurwezens zich gezien en erkend in hun bestaan en noeste arbeid aan de planten, en dat kan het begin zijn van een bijzondere samenwerking!

Tekst: Edith Lammerts van Bueren (1952).

Zij is nu vrije onderzoeker, en voorheen verbonden aan het Louis Bolk Instituut en Wageningen Universiteit als buitengewoon hoogleraar Biologische Plantenveredeling.

Leven met Persephone, en de toekomst van de plantenwereld

Edith Lammerts van Bueren beschrijft in haar nieuwe boek *Leven met Persephone* (Uitgeverij Pentagon) haar persoonlijke zoektocht. Een bijzonder indrukwekkende ervaring als 11-jarig meisje aan de Zuid-Engelse kust vormde het begin van die reis, al realiseerde ze zich dat pas later. De betekenis van de preparaten, ook voor de gezondheid van de mens, komen uitgebreid aan bod. Op zaterdag 13 januari van 14-17 uur is iedereen welkom bij de feestelijke boekpresentatie met lezingen van Edith en van Jaap van de Weg (zie ook pag 18). Plaats: Elisabeth Vreede huis, Den Haag. Meer informatie via bdvereniging.nl/bd-agenda

Doe mee!

Draag bij aan de groei van natuurvriendelijke landbouw en word donateur van BD Grondbeheer. Meld je voor het einde van het jaar aan en ontvang een fleurig welkomstcadeau: een biologisch bloembollenmengsel van Huiberts Bloembollen. In het brievenbuspakje zitten 44 bloembollen in 11 soorten. De mix is samengesteld uit vroege en late voorjaarsbloeiërs speciaal voor bijen.

Doneer direct via de QR-code

of ga naar:
www.bdgrondbeheer.nl/word-donateur

Als vaste donateur van BD Grondbeheer ontvang je een uitnodiging voor onze jaardag op een boerderij. Ook ontvang je 2x per jaar een papieren nieuwsbrief en elk seizoen een digitale nieuwsbrief met verhalen over de positieve impact van natuurvriendelijke landbouw voor mens, dier, plant, natuur en aarde.

Michaëldagen op 't Leeuweriksveld

Met ongeveer 35 mensen, van alle leeftijden, vierden BD-Jong en de Jeugdsectie van de Antroposofische Vereniging eind september de Michaëldagen bij 't Leeuweriksveld, de biodynamische boerderij van Wouter en Kathinka.

Tijdens dit weekend hebben we met elkaar gezongen, gegeten, gedanst, gepraat en nog veel meer. We zijn aan de slag gegaan met waar Michaël voor staat, met verdiepende werkgroepen, kunst en veel gesprekken, natuurlijk ook bij het kampvuur.

Er was veel belangstelling voor de workshop biodynamische preparaten maken. Ook enkele mensen uit de buurt en studenten van de Warmonderhof deden mee. Als introductie lieten Wouter en Kathinka ons kennismaken met planten en organen die in de preparaten gebruikt worden. Dat was een bijzondere ervaring, want niet dagelijks maak je koeiendarm schoon of lepel je verse mest in een koeienhoorn. Was de sfeer tijdens het maken van de preparaten heel praktisch, bij het be-

graven daarvan was dat anders: het gevoel dat wij aan iets essentieels deelnamen. Bij het smeden zijn we de ontmoeting aangegaan tussen wilskracht en moed. Daarbij gingen we niet alleen fysiek met ijzer en vuur aan de slag, maar moesten we ook nadenken over draken, het gouden ei en belemmeringen onderweg. Ook waren er dit jaar werkgroepen fenomenologie, muziek, socratische gespreksvoering en dynamische oordeelsvorming: hoe kan je komen tot een besluit waarbij denken, voelen en willen vertegenwoordigd zijn?

De Michaëldagen waren weer warm en inspirerend dit jaar!

Tekst: Merle Doesburg | Foto's: BD-Jong

Komend jaar willen we graag op meerdere plekken het experiment herhalen waar we in de vorige Dynamisch Perspectief (2023-3) over schreven, om over meerdere jaren tendensen te ontdekken in relaties tussen planeten en groeiprocessen van de granen. Ben jij hier ook in geïnteresseerd? En heb je land vrij om enkele maanden tweewekelijks één vierkante meter graan in te zaaien? Dan komen we graag met je in contact! Mail bdjong@bdvereniging.nl

Was de sfeer tijdens het maken van de preparaten heel praktisch, bij het begraven daarvan was dat anders: het gevoel dat wij aan iets essentieels deelnamen.

Zin in een quiz?

Als je de onderstaande 3 vragen, naar aanleiding van de tekst hiernaast, goed beantwoordt en de juiste antwoorden (onderwerp: Quiz) stuurt naar bdjong@bdvereniging.nl, verloten we een prijs voor één winnaar!

- ▶ Kan je iets noemen met betrekking tot het proces van het maken van BD-preparaten?
- ▶ Welke werkgroepen waren er op de Michaëldagen?
- ▶ Wat is SEKEM?

Kerstviering Jeugdsectie rond 100-jaarsfeest

De Jeugdsectie organiseert in de week na Kerst een kerstviering om samen stil te staan bij de Kerstconferentie in 1923, de oprichting van de Algemene Antroposofische Vereniging. Kijk op [jeugdsectie.nl](#) voor meer info of abonneer je via die website op de Jeugdsectie-Nieuwsbrief, dan word je automatisch op de hoogte gesteld.

Het afgelopen jaar is bij de internationale landbouwconferentie in Dornach een werkgroep door jonge boeren opgezet en hieruit is een internationale BD-jeugdsectie ontstaan.

Maandelijks komt deze groep samen via Zoom. De hoofdvraag is nu: 'Wat is de essentie van de internationale BD-jeugdsectie en hoe gaat deze groeien?' Bij de komende conferentie van 7-10 febr. 2024 is er een fysieke ontmoeting met elkaar: een workshop op 10 februari. Je bent van harte uitgenodigd te participeren. Zie agriculture-conference.org. Mail vincent.eichholz@goetheanum.ch om je aan te melden voor de nieuwsbrief van de BD-jeugdsectie.

Studiegroep BD(-Jong) landbouw

BD-Jong wil graag meer studiegroepen in het leven roepen en samenbrengen. We komen graag met je in contact als je dit ook wilt, stuur ons vooral een mail via bdjong@bdvereniging.nl

In de meivakantie van 2024 organiseert de Vriendenkring SEKEM een studiereis naar SEKEM in Egypte. SEKEM, opgericht in 1977, is een gemeenschap, gevestigd op een BD-boerderij met scholen, een medisch centrum en diverse bedrijven (die bijvoorbeeld biologische thee en katoen verwerken). In Cairo hebben ze een universiteit. In de woestijn in Wahat bouwen ze een nieuwe gemeenschap op, waar ze (net als op de eerste locatie) de bodem vruchtbaar maken met compost. SEKEM heeft veel aandacht voor kunst en persoonlijke ontwikkeling, en bouwt aan duurzaamheid in heel Egypte, onder andere door boeren in staat te stellen om te schakelen naar biologisch. Deelnemers aan de reis leren SEKEM kennen via rondleidingen en bezoeken de piramides. In samenwerking met BD Jong komt er voor jongeren een apart, leerzaam programma met oa veldwerk op de boerderij. Kijk voor meer info op sekemvrienden.nl

De oogst van Collegiale Toetsing

‘Waar laat ik me door leiden?’

In de kom van buurtschap de Boskamp ligt de Overkempe Boerderij, vlak tegen het dorp Olst aan, tussen Deventer en Zwolle. Mindert Mulder is hier ‘de spin in het web’, zoals een collega hem typeerde.

Een kleine kudde roodbont MRIJ-vee graast vredig in het weiland, zoals je hoopt dat een kudde doet. De meeste activiteit, op deze dag in september, is in de tuin. Een tiental mannen en vrouwen verzorgen de bedden met groentes, ze planten, schoffelen en oogsten, ieder naar zijn of haar kunnen. Overkempe is een instelling voor zorg aan mensen met een verstandelijke beperking. De instelling bestaat nu 30 jaar en ook de boerderij is er al zo lang. De kudde koeien, het werken in de tuin en in het groen op het terrein zijn belangrijke functies in het leven van de mensen die hier wonen en werken. Het maakt de seizoenen beleefbaar en geeft structuur en levendigheid. Belangrijke voorwaarden voor een veilige, stimulerende, op ontwikkeling gerichte leefomgeving.

Mindert Mulder runt het geheel samen met zijn vrouw Esther, een team van 12 betaalde deeltijdmedewerkers en 24 bewoners met een zorgvraag van Overkempe. “Het is elke dag weer een uitdaging om een goede balans te vinden tussen wat de landbouw vraagt en wat de begeleiding van de bewoners vraagt. Op een zorginstelling schiet de landbouw er wel eens bij in”, zegt Mindert. Dat zie je er trouwens niet van af. De weilanden en de tuinen liggen er verzorgd bij.

Voor de Collegiale Toetsing zit Mindert in een diverse groep boeren. Koeien, kippen, tuinbouw, zorglandbouw, van alles passeert de revue. Er zijn rekenboeren en er zijn waarnemingsboeren. Mindert ziet het nut van rekenwerk wel, maar zal zichzelf geen rekenboer noemen. De intuïtie is bij hem sturend. “Wat komt er naar mij toe, als ik over het land loop? Kan ik me laten leiden door wat deze plek wil wezen en wat vraagt dat dan van mij, van ons?”

Voor Mindert zit hier ook de waarde, de kern van de Collegiale Toetsing: samen op zoek naar het wezen van deze speciale plek. De methodiek van de Collegiale Toetsing helpt hem om sensitiviteit te ontwikkelen voor wat er in een bedrijf gebeurt. Je leert om verder te kijken dan opbrengsten en prijzen. Er kan een sterke verbinding tussen mens en aarde en alles wat daar leeft ontstaan. En dat is van grote waarde voor Overkempe met zijn zorgbewoners. “Er is al zoveel wat je wegtrekt uit het hier en nu, dat zo’n plek van verbinding met dit stukje aarde heel heilzaam kan zijn. De koeien staan in het middelpunt. Elke dag weer, zomer en winter, verteren ze wat er te vreten is en te beleven valt op Overkempe. Ze zorgen voor de mest, voor de vitaliteit en er gaat een grote rust van ze uit.”

Voor Mindert is de Collegiale Toetsing een belangrijk onderdeel van de bedrijfsontwikkeling. “De beelden die ik terugkrijg van collega’s helpen me om helder te krijgen wat deze plek van mij vraagt. Ze zijn onder de indruk van de complexiteit van relaties die je op zo’n zorgboerderij moet managen. Iemand noemde mijn positie ‘de spin in het web’, dat helpt mij wel.”

Op zoek naar het wezen. De laatste jaren gaat dat steeds meer over kringlopen: over mest, onkruiden, gewasgroei en vitaliteit. De feedback en de aandacht voor subtiele processen vanuit de collega’s zijn daarin behulpzaam. Het gaat minder over mineralenboekhouding en meer over kwaliteit van de mest en toedieningstijdstip. Zo overweegt Mindert met collega’s een compostermachine aan te schaffen en verdiept hij zijn kennis over composteren.

Het is mooi om te zien wat 30 jaar zich ontwikkelende biodynamische landbouw met een plek kan doen. De voortdurende aandacht van deze mensen, van de dieren en planten die allemaal rustig, vitaal en samen hun werk doen. Een plek om tot jezelf te komen.

Tekst: Jelle Meindersma is tuinder en coach van BD-beroepsontwikkeling. Hij verzorgt de interviews in deze rubriek

Interesse om mee te doen aan BD-beroepsontwikkeling, als deelnemer of als coach? Kijk op bdvereniging.nl/doe-mee

Anna van Oostwaard
(1949-2023)

‘Wat zingt de sla?’

Anna op tuinderij Horsterhof in 2011

Anna van Oostwaard (1949-2023) was een inspiratiebron en steunpilaar voor velen. Dat zij was overleden, op 14 januari 2023, hoorden zij via. Anna hield niet van rouwkaarten. Op initiatief van Annette Harberink is er 10 mei 2024 alsnog een herdenkingsbijeenkomst. Ter gelegenheid daarvan vertellen boeren en tuinders in dit artikel wat Anna voor hen betekende.

Anna van Oostwaard groeide met vier zussen en een broer op aan de Amstel, op een melkveehouderij niet ver van Amsterdam. Na een parttime BD-opleiding op Kraaybeeker-

hof startte ze begin jaren 80 de Horsterhof in Duiven. Dankzij haar doorzettingsvermogen werd de grond steeds vruchtbaarder en de groente- en fruitoogst ieder jaar beter. Er

kwamen koeien voor melk, yoghurt, kwark en kaas, en kippen voor eieren. Naast huisverkoop begon ze als eerste in Nederland met een abonnementensysteem. Wekelijks werden in de regio Arnhem kisten met groente en zuivel via afleveradressen geleverd aan haar klanten.

Binnen de BD-Vereniging was ze jarenlang actief als begeleider bij BD-Beroepsontwikkeling en later als ervaren vraagbaak binnen ‘Boeren voor Boeren’. Ze was een echte vernieuwer en heeft velen geïnspireerd, in Nederland én later in Vlaanderen.

Als een indiaan

Tineke Bakker was één van hen. Zij startte in 1994 De Oosterwaarde, samen met een klasgenoot van Warmonderhof, Irene Kuyters. Op dit biodynamische bedrijf van ruim 13 ha heeft Tineke de algehele leiding en ze leidt het tuinbouwteam. “Tijdens de opleiding hoorden we over een vrouw die een landbouwbedrijf runde, wat in die tijd heel bijzonder was. Haar abonnementensysteem vonden we ook heel interessant, ondanks dat docenten dit afdedden als ‘iets uit de jaren 60’. We hebben Anna voor een werkstuk geïnterviewd bij haar thuis. Ze zag er uit als een indiaan met haar lange donkere haar en haar door het vele buitenwerken verweerde gezicht. Ze kon overtuigend vertellen – met een lage, rustige stem – en had haar abonnementensysteem goed voor elkaar. Toen wij ons bedrijf startten, kozen we een naam met de elementen ‘ooster’ (een soort landschappelijke naam) en ‘waarde’ (een mooi, toepasselijk woord). Een verkapt eerbetoon aan Anna. Dus we vroegen haar het bedrijf te openen. Handig was de naam niet, we zijn vaak met Anna’s bedrijf verwisseld.”

Je kon haar altijd bellen

“Sindsdien heb ik altijd een warme band met haar gehad. We zaten later in dezelfde studiegroep en zagen elkaar maandelijks bij het Regionaal Producentenoverleg Oost. Als collega was Anna ondersteunend en inspirerend. Ik was altijd benieuwd wat zij van iets vond en kon haar altijd bellen. Vaak was ze ergens expliciet tegen, maar ze was ook vaak ergens voor! Ze had een duidelijke, goed doordachte visie en was haar tijd vaak vooruit, waardoor

ze niet altijd de eer kreeg die haar toekwam. Haar naam is nooit genoemd toen Odin met een abonnementensysteem kwam. Vaak vroeg ze zich af: ‘Waarom zien mensen dit nou niet?’ Goed waarnemen en iets durven vond ze belangrijk. Aandachtig in het leven staan met een totaalvisie en daar autonoom naar durven handelen. Als je iets heel duidelijk goed vindt, moet je dat gewoon doen. Dat is wat ik van Anna heb geleerd.”

Een gewas karakteriseren met muziek

Voordat Anna in 2012 haar bedrijf verkocht en naar Vlaanderen vertrok om het rustiger aan te gaan doen, zei ze wel eens dat het mooi zou zijn als ze ‘als oude boer haar er-

'In alles was Anna het tegenovergestelde van achteloos en ze heeft als sterke persoonlijkheid veel jonge mensen persoonlijkheid bijgebracht.'

varing nog wat zou kunnen inzetten’. Dat is gelukt. In ‘t Heuvelland van West-Vlaanderen ondersteunde en adviseerde ze een startende BD-boer en was ze initiatiefnemer van de BD-Zomerschool, die nog jaarlijks op De Kollebloem wordt georganiseerd. Eén van de opdrachten die ze daar gaf was een gewas karakteriseren aan de hand van een muziekstuk. ‘Wat zingt de sla?’, is een vraag die velen zich nog zullen herinneren, aldus Koen Dhoore, docent bij Landwijzer. Hij begeleidt al jaren boeren en groepen die samen de Landbouw cursus van Steiner lezen. Eén keer heeft hij dit samen met Anna gedaan.

Er was geen tussenweg

Voor dit artikel vroeg Koen zijn collega-voortrekkers van de Vlaamse biodynamische landbouw naar hun herinneringen aan Anna. Antoine de Paep, boer op De Kollebloem, was erbij toen Anna voor het eerst naar Vlaanderen kwam om haar pakketensysteem uit te leggen. “Ik was nog niet erg overtuigd van de preparaten, maar Anna heeft me stevig over het kiezelpreparaat laten nadenken. Na zeven jaar met kiezel in mijn broekzak te hebben gelopen, ben ik er eindelijk mee aan de slag is gegaan. Ik gebruik nu regelmatig preparaten en ben haar daar nog altijd dankbaar voor.” Jacques Gruson, wijnboer op De Vallei, kwam op zijn zoektocht naar ‘minder spuiten’ bij

Anna terecht. “Je was altijd welkom bij Anna en alles viel daar van je af. Ik ben een andere, rijkere persoon door haar geworden. Het was weliswaar meegaan of niet bij haar – er was geen tussenweg – maar de dialoog bleef. Ik zie haar nog tussen de wijnranken lopen.” Kristof Moyaert, biogroenten en -kruidenteler in Poperinge: “Het was haar karma om uitgerekend op een plek in Vlaanderen terecht te komen met veel grootschalige landbouw. Maar ondanks dat we haar ‘Hollands groot’ en imposant vonden en noordelijk met dat mooie Nederlands, bleek ze goed in Vlaanderen te passen. Van binnen was ze toch wel

Anna inspireerde veel jonge boeren tijdens de jaarlijkse Zomerschool op de Kollebloem. 'Wat zingt de sla' was een vraag om hen een gewas te laten karakteriseren.

een beetje bourgondisch. Op een bescheiden manier kon ze enorm genieten van het leven." Fien De Schacht, liep stage bij Anna in Nederland en werd later in Vlaanderen door Anna geholpen op haar boerderij Stoppel: "Oppervlakkigheid, de snelheid van alles, vond Anna het grote gevaar van deze tijd. Zelf nam ze haar tijd. Over een vraag dacht ze 'grondig' na. In alles was Anna het tegenovergestelde van achteloos en ze heeft als sterke persoonlijkheid veel jonge mensen persoonlijkheid bijgebracht. Ze was rechtuit; duidelijk, puur, onvoorwaardelijk en onbaatzuchtig. Het was nooit zo dat je bij haar in het krijt stond. Ze had oprechte bezorgdheid voor mensen om haar heen. Zelfs van haar op je donder krijgen was belangrijk, want

ik wist dan dat het terecht moest zijn, een wanhopige poging om mij te helpen."

Kwalitatief waarnemen

Koen Dhoore: "Walter Coens van boerderij De Zonnekouter droomde er in de laatste maanden van zijn leven van om zijn ervaring door te kunnen geven aan jonge boeren. Anna heeft dit opgepikt. Samen met Antoine en mij heeft ze de Zomerschool voor jonge boeren opgericht. We geven vooral lessen over waarneming. Wat is bijvoorbeeld een goede kwalitatieve waarneming? Boeren keken in die tijd vooral vanuit de consument naar kwaliteit. Hoe zal die de kwaliteit van ons product beoordelen als het in de schappen ligt? Anna keek vooral vanuit het product. Hoe toont het

zijn eigen aard en kwaliteit, hoe staat het erbij in het veld? Hoe beoordeel je zijn levenskracht, zijn voedingswaarde? Het is knap hoe zij het belang van deze manier van kijken kon overbrengen op jonge boeren, zodat het nog steeds doorwerkt."

Tekst: Mieke de Vries, freelance journalist/redacteur en sinds kort redactielid van Dynamisch Perspectief

De herdenkingsbijeenkomst om samen herinneringen aan Anna op te halen vindt plaats op 10 mei 2024, 20 uur, op De Horsterhof in Duiven. Voor meer info en aanmelden, zie bdvereniging.nl/bd-agenda

Kort&Goed

Boeken en berichten rond het thema
'Op zoek naar het wezen'

Door Hetty Bruins en Ellen Winkel

BOEKEN **Leven met natuurwezens**

In dit verhelderende boek uit 2017 wordt ingegaan op de hogere geestelijke werelden en de plaats van de natuurwezens daarin. Aangevuld met de persoonlijke verhalen van ontmoetingen met natuurwezens, geeft het een goed beeld van wat er in de, voor de meesten van ons, onzichtbare wereld leeft. Natuurwezens zijn verbonden met de elementen aarde, vuur, water en lucht en worden aangestuurd door de engelenwereld. De engelen trekken zich steeds verder terug en het is aan de mens om zorg te dragen voor de natuurwezens, met ze samen te werken en een wederzijds leerproces in te gaan. De natuurwezens hebben onze aandacht, waardering en liefde nodig; dat we ons bewust zijn van het vele werk dat ze verrichten. Je hoeft ze niet te zien,

door innerlijke geestelijke groei kun je contact met ze maken. In onze slaap worden we 'toegeroepen' en delen deze wezens hun kennis met ons. Steiner heeft contact gemaakt met deze wereld en ons veel kennis doorgegeven. Hij roept ons op uit vertrouwen te leven en te vertrouwen op de altijd aanwezige hulp van de geestelijke wereld. Hij voorzag dat de industrialisatie van de landbouw tot grote problemen zou leiden voor alle levende wezens. Zijn

de kosmos die daarvoor nodig is. Dit is van levensbelang voor het behoud van de aarde. Schwaiger noemt ook de 'elementalen' die onze gedachten-trillingen en herinneringen dragen en door gedachten geschapen worden. Wij mensen kunnen met onze denkpatronen aardig wat milieuvuiling veroorzaken in de geestelijke wereld met negatieve gedachten. Wezens die het klimaat regelen zijn verstoord door niet-harmonische energieën van de mensheid, de lagere ik-krachten van mensen vervuilen de etherische laag om de aarde. Dit leidt tot klimaatproblemen. Ze vragen ons om harmonische, verbindende energie en samenwerking. In de behoefte van de mens naar welvaart en door de snelle en liefdeloze ontwikkelingen van de techniek raakt de mens verward. Ook voor natuurwezens zijn bijvoorbeeld gsm-masten verstikkend. We moeten

'Negatieve gedachten veroorzaken milieuvuiling in de geestelijke wereld'

bewust blijven van wat er om ons heen gebeurt en waar de donkere krachten werken (bijvoorbeeld verslaving aan de smartphone). De natuurwezens

roepen ons op niet op onze lauweren te gaan rusten maar de door de techniek vrijgekomen tijd te besteden aan meditatie, boeken lezen en liefdevolle contacten onderhouden. Er zijn ook natuurwezens die de Christus-energie in de etherische wereld brengen, zodat de mensen hun hart gaan openen om geestelijk waar te nemen. Bewust kiezen voor het licht en waarnemen met het hart zal veel veranderen. Natuurwezens voelen onze verbindende kosmische energie en lichtkracht die in de aarde kan stromen. Deze wordt in grote dank aanvaard. (HB)

Leven met natuurwezens, over wie zij zijn, hoe zij werken en wat zij van ons vragen. Door: Roland Schwaiger en Lieve Schwaiger-Dijkstra.

Wijsheid ingefluisterd door natuurwezens

De redactie ontving een artikel van Marinus La Rooij, een voormalig Warmonderhoffer die in Nieuw-Zeeland terecht is gekomen en daar al 40 jaar actief is in de BD-beweging. Bovendien is hij lector van de esoterische cyclus van de Antroposofische Vereniging. Marinus verwonderde zich erover dat in de Landbouwcursus van Rudolf Steiner nauwelijks iets over natuurwezens staat. In zijn zoektocht naar uitspraken over natuurwezens, vond hij een tekst waarin Steiner vertelt hoe herders met hun kudde een bijzondere intimiteit opbouwen die vuurwezens aantrekt; wijze wezens die de herders bepaalde kennis over hun dieren kunnen influisteren, stond er.

Dit deed Marinus denken aan een artikeltje dat hij ooit in een landbouwblad had gelezen, over een schaapherder die een bijzonder preparaat had ontwikkeld op basis van een mannetjes hermelijn. Dit preparaat, toegevoegd aan het voer voor de ram, bleek de vruchtbaarheid sterk te bevorderen: de ooiën van deze herder gaven bijzonder veel lammeren. Marinus achtte het mogelijk dat de kennis voor het ontwikkelen

van dit preparaat was ingefluisterd door vuurwezens. Een interessant gegeven, maar het artikel riep in de redactie ook vragen op: de verhoogde vruchtbaarheid met al die twee- en drielingen ... was dat wel gezond voor de schapen? Zijn preparaten niet juist gericht op evenwicht in plaats van op uitvergroting? We besloten om het artikel te plaatsen op bdvereniging.nl/dp-extra, zodat ieder het kan lezen. (EW)

Het wezen van grond

Eind december 1978 werd BD Grondbeheer opgericht, vanuit de gedachte 'grond kun je niet bezitten'. Grond is essentieel anders dan een machine of een gebouw, want grond is niet door mensen geproduceerd. Het past niet bij de aard van grond om die te verkopen of met een hypotheek te bezwaren. Dat dit nu wel gebeurt, leidt tot excessief hoge grondprijzen, en dat leidt er weer toe dat grond intensiever gebruikt wordt dan voor de bodem gezond is. Al 45 jaar zet BD Grondbeheer zich in om grond uit dit economisch systeem te bevrijden. Met geld uit schenkingen en obligaties verwerft zij gronden die boeren tegen een betaalbare prijs kunnen pachten, momenteel 600 hectare en 30 pachters. Steeds meer organisaties zetten zich hiervoor in, zoals Land van Ons, Aardpeer en De Landgenoten. (EW)

Jan Wieringa en Marijke Domburg brengen hun huiskavel van 10 hectare onder bij BD Grondbeheer

BOEKEN Red de elementenwezens

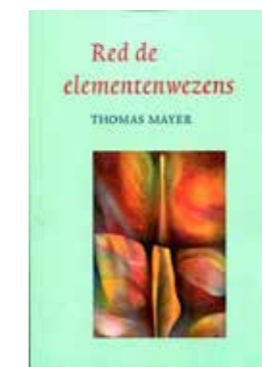
Mayer verwoordt in dit boek uit 2008 een noodkreet van de elementenwezens. Hij heeft vele persoonlijke gesprekken met de wezens en zij vertellen hem dat Ahriman en Lucifer alleen via de mens toegang kunnen krijgen tot de elementenwezens.

Stel je open voor de vele onzichtbare krachten die in en buiten ons leven

Er worden steeds meer ahrimische en luciferische wezens verwekt door de mens, die niet beseft wat voor wereld hij schept door materialistische en egoïstische gedachten, gevoelens en daden. Als de elementenwezens gehinderd worden hun werk te doen, zal dat ook consequenties hebben voor bijvoorbeeld natuurwetten. Mayer geeft aanwijzingen voor alledaagse samenwerking met de wezens en heeft als toekomstvisie dat het leven met de elementenwezens weer cultureel gemeengoed wordt.

Volgens hem gaat hem om twee diepgaande thema's: verbindt

de mens zich met de wereld en voelt hij of zij zich daar ook verantwoordelijk voor? En ziet de mens zichzelf als geestelijk, vrij wezen dat de elementenwezens van de eigen persoonlijkheid beleeft en verzorgt; of wordt hij gedreven door impulsen die hij niet recht in de ogen kan kijken? Dit boek van Mayer, net als het boek van Roland en Lieke Schwaiger, roept ons op ons open te stellen voor de vele onzichtbare krachten die in en buiten ons leven, om onszelf en onze omgeving eens op een andere manier te beleven. En om ons ervan bewust te zijn welke consequenties onze gedachten en daden in de geestelijke wereld kunnen hebben. (HB)

Red de elementenwezens.
Door: Thomas Mayer

De aard van kool, koe, zorg, boerderij en landschap

Wat levert het op als we meer gaan kijken naar de eigen aard, naar de innerlijke doelgerichtheid van alle levende wezens op ons bedrijf? Met deze vraag ging zorg- en landbouwbedrijf Urtica De Vijfsprong enkele jaren geleden aan de slag, op basis van het onderzoek *Respect voor wat wij eten* (Struik ea, 2016) over het omgaan met de spanning tussen natuurlijke aard en menselijk nut van landbouwhuisdieren en cultuurgewassen.

Een voorbeeld was rode kool: dit cultuurgewas kan alleen een bloemstengel ontwikkelen als de kool wordt gesneden. Het deed hen denken aan dikbilkoeien die niet zonder keizersnee kunnen bevallen. Om het natuurlijke karakter van de kool meer tot expressie te laten komen, besloten de tuinders voortaan zelf zaad te winnen om het volgende jaar weer uit te zaaien. Ook laten ze langs de rand van het kolenveld een rijtje kolen tot bloei komen, zodat de kool zijn volledige ontwikkeling kan doormaken. Op een vergelijkbare manier keken ze naar de natuurlijke aard van de koeien, naar het eigen motief van cliënten, naar de boerderij in zijn geheel en het landschap waarin die is ingebed. Een boeiende ontdekkingstocht. Lees er meer over via bdvereniging.nl/dp-extra. (EW)

NIEUWS UIT DE BIODYNAMISCHE VERENIGING

Nieuw in het bestuur: Astrid van Zon

Hoe kunnen wij zorgen voor de aarde, als we niet zorgen voor elkaar? Hoe kunnen wij zorgen voor elkaar, als wij niet zorgen voor de aarde?

Deze dichtregel van de Zuid Afrikaanse Antjie Krog begeleidt me al jaren. Onder elkaar kunnen we alle levende wezens verstaan; levende wezens die zich allen naar hun eigen aard en opgave willen ontwikkelen. Door als mens bewustzijn te hebben voor die eigen aard en opgave ontstaat er wederkerigheid tussen mens en aarde en de andere levende wezens. Vanaf mijn 30^e nam ik initiatieven in de antroposofische zorg om die in samenhang met de tijdgeest nieuw te ontwikkelen. De laatste zeven jaren was ik eindverantwoordelijke voor Urtica de Vijfsprong, een zorg-

en landbouwbedrijf. Nu heb ik meer tijd om de opgedane ervaringen in te zetten voor het bestuur van de BD-Vereniging. Ik hoop u de komende jaren op diverse plekken te ontmoeten.

Steun het ontwikkelingswerk van boeren!

Boeren bouwen dagelijks aan ontwikkeling van biodynamische landbouw. Voor hen is het waardevol om elkaar te ontmoeten en met elkaar mee te denken. Via onze BD-beroepsontwikkeling – met intervisiegroepen, themagroepen en coaching – zetten boeren nieuwe stappen en overwinnen ze problemen. We vinden het belangrijk om dit aanbod voor boeren laagdrempelig te houden, dus gratis voor beroepsleden. Steun van burgers is hierbij onmisbaar: zo dragen we met zijn allen bij aan het vernieuwende boerenwerk. Doe je mee? Maak je gift over naar Ver. voor BD-landbouw, NL77 TRIO 0212 1887 71 o.v.v. gift BD-beroepsontwikkeling.

(advertentie)

De Raphaëlstichting zoekt voor de locatie
Novalishoeve – Texel boerenbedrijf en zorgboerderij

een **BOER** (werkplaatsbegeleider)

- 36 uur p/w
- per 1 februari 2024
- mogelijkheid tot wonen op het erf

Scan de QR-code voor meer info en solliciteren!

en voor **Noorderhoeve – Schoorl landbouw- en zorgboerderij**

een **TUINDER**

- 36 uur p/w
- per 1 maart 2024

Scan de QR-code voor meer info en solliciteren!

100 1924-2024

BIODYNAMISCH

AL 100 JAAR LANDBOUW VAN DE TOEKOMST

Opwarmen voor 2024 : boeren, meld je aan!

Bij de opwarmbijeenkomst op 8 november in Antropia hebben 150 mensen uit het hart van de biodynamische beweging een aftrap gegeven voor het vieren van 100 jaar BD. Boer Tineke van den Berg, voorzitter van Stichting Demeter, vertelde op basis van haar eigen levensverhaal waarom biodynamisch meer ruimte verdient: "Ik zie het op onze boerenmarkt, in de zorgwerkplaats en op het woonerf: de biodynamische boerderij maakt andere manieren van wonen, werken en leven mogelijk."

Dansgroep Dedae liet een deel van hun Aardedans zien en wist veel mensen te ontroeren. Verder werd uitleg gegeven over activiteiten die op de planning staan, zoals de Diermonologen, Biodyneren, het BD Feest van de Eeuw op 19 mei, een conferentie met Vandana Shiva op 1 juni, een biodynamisch congres in het najaar, een jubileum-magazine en filmpjes voor de socials.

Een oproep voor boeren: teken nu in voor een voorstelling van Aardedans of Diermonologen op jouw bedrijf of voor deelname aan Biodyneren. Kijk voor alle info op bdvereniging.nl/100jaar

Conferenties 100 jaar BD

Zowel de internationale biodynamische conferentie in Dornach, als de winterconferenties in Nederland (op Warmonderhof) en Vlaanderen (op Widar) staan in het teken van 100 jaar biodynamisch: hoe inspireert de Landbouwcursus van Rudolf Steiner uit 1924 ons vandaag de dag?

Dornach, 7-10 febr: SUN, EARTH, HUMAN

Het programma in het Goetheanum is opgebouwd rond de spreuk 'Van de zon door de aarde voor de mens – moge de mens zon worden voor de aarde', met lezingen, inhoudelijke en kunstzinnige workshops, en een feestavond met muziek. Bijna 1000 mensen uit 40 landen ontmoeten elkaar en wisselen ervaringen uit over biodynamisch. Meld je aan via agriculture-conference.org

Winterconferentie Warmonderhof, 2 maart

De focus ligt hier op de vraag: Hoe zou de Landbouwcursus doorontwikkeld kunnen worden? Welk aspecten in de Landbouwcursus zijn tijdloos en waar is behoefte aan een eigentijds vervolg?

Winterconferentie Widar, 15 en 16 maart:

Ter ere van het jubileum wordt het een tweedaagse conferentie, waar men op zoek gaat naar inspiratie uit het verleden ten behoeve van de toekomst. Jean-Michel Florin (hoofd van de Internationale Landbouwsectie in Dornach) zal hierbij een voordracht verzorgen.

Informatie over beide winterconferenties volgt via bdvereniging.nl/winterconferenties

No gmo in my food!

Een bonte verzameling van boeren, belangenorganisaties en burgers uit Nederland, België, Oostenrijk en andere landen verzamelden zich woensdagmiddag 29 november in Brussel om bij het Europese Parlement te demonstreren voor de vrijheid om te kunnen kiezen voor gentechvrij voedsel. Deze keuzevrijheid staat op het spel nu het erop lijkt dat de EU er in januari voor gaat kiezen om de regelgeving rond gentech aan te passen en de weg vrij te maken voor gentechnieken, onder de noemer NGT's (nieuwe genomische technieken), waarvan CRISPR-Cas er een is. Zo kan gentech in (ook biologische) voeding terecht komen, zonder dat dit op het etiket staat vermeld.

Kom ook in actie en steun de campagne!
Op mijnnetenmijnkeuze.nl vind je alle info.

IN HERINNERING Jan Bokhorst (1946-2023)

Jan Bokhorst studeerde in Wageningen bodemkunde en kwam daar de biodynamische landbouw tegen. In 1977 richtte hij op het Louis Bolk Instituut de landbouwafdeling mee op en bleef er 34 jaar werken als bodemkundige. Na zijn pensioen in 2011 werkte hij met zijn eigen bodem-onderzoekslaboratorium Gaia gewoon door. Samen met Coen ter Berg heeft

Jan talloze kuilen gegraven om boeren hun eigen bodem te leren beoordelen. Gewoon door te kijken, te ruiken en te proeven en de verwondering met elkaar te delen. Iedere bodem heeft zijn schat. Dat doet me denken aan een excursie met Jan in 1983 in het kader van een opleiding op Kraaybeekherhof. Bij de derde bodemkuil op die dag moest nog wat dieper gegraven

worden en stuiten we op een dof klinkend voorwerp onderin de kuil. We groeven verder en er kwam een kist tevoorschijn. Gevuld met koeken. Precies op tijd voor bij de koffie!

Zijn belangrijkste boek is zonder meer *Bodem onder het landschap* (2006). Hier komt zijn enorme ervaringschat helemaal tot zijn recht. Met heel veel prachtige foto's door hem zelf gemaakt. Sowieso gaat het Jan om de beelden. Cijfers en tabellen zijn hooguit een illustratie. Beelden van bodemprofielen en landschappen zet hij in één groot overzicht: het bodem ontwikkelingsverhaal. Het begint met een jonge zee-kleibodem aan de ene kant en het eindigt met een heideontginninggrond aan de andere kant. De jonge kleibodem levert weliswaar veel meer opbrengst dan de zandgrond, in afrijpingskarakter (Jan zou zeggen 'wijsheid') wint de zandgrond. Dit uit zich in smaak en voedingskwaliteit. De beste gronden echter staan in het midden: oudere kleigronden zoals in de Betuwe. Eeuwenlange bemesting en grondbewerking in een kleinschalige landbouwsysteem hebben een synthese van opbrengstvermogen en afrijpingskwaliteit gebracht. Dat

uit zich bijvoorbeeld in de vele herfstkleuren van de bomen en struiken.

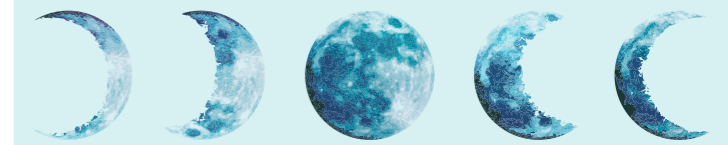
Jan heeft zich in de jaren 80 met voedingskwaliteit van verschillende gewassen bezig gehouden, met name van peen. Het speet hem zeer dat dat weinig opgepakt werd in het biodynamische veld.

Jan Bokhorst, een fijnbesnaard, grootmoedig en bescheiden mens. Dat is wat bij me opkomt als ik aan hem denk, bovendien als ik aan hem denk, bovendien met humor. Jan had een voorzichtige manier van spreken. Niet alleen akoestisch maar ook inhoudelijk. Als luisteraar had je wat te doen.

Op goedbodembeheer.nl is in overvloed van zijn enorme kennis te genieten.

Tekst: René Groenen

BD-AGENDA

Op bdvereniging.nl/bd-agenda vind je nog veel meer activiteiten. Organiseer je zelf iets dat past in het BD-werkveld? Mail het aan bd-agenda@bdvereniging.nl

3 februari • **Op de grens van winter en voorjaar**

Een dag werken met en genieten van fenomenologie met Ger vd Ven en Wolter Bos in Zutphen.

17 maart • **In gesprek met natuurwezens**

Themadag met Vincent de Vries met oefeningen, klank, zang en een bijzondere appelboom

24-26 mei • **Weekend met Tanis Helliwell**

Wat is de rol van natuurwezens op aarde? Hoe kunnen we contact maken en met ze samenwerken?

Weet je **deel** van een groter **geheel**

Biodynamische
Vereniging

ledenservice

De Biodynamische Vereniging werkt aan de ontwikkeling van de biodynamische landbouw en voeding met uitwisseling, scholing, onderzoek, advies en publicaties.

Contributie per jaar vanaf 2024
nombijdrage € 60,
steunbijdrage € 90,
minimumbijdrage € 40 (naar keuze).
Jongeren (t/m 23 jaar) en studenten
(t/m 27 jaar): € 25. Beroepslid (voor
boeren, winkeliers, onderzoekers,
etc.): € 150, € 220, of € 100
.Opgave via bdvereniging.nl.

Initiatief De Biodynamische Vereniging is een initiatieforganisatie. Als je zelf iets wil organiseren is in de meeste gevallen medewerking van de vereniging vanzelfsprekend. De medewerking kan bestaan uit advies, een financiële bijdrage, hulp bij de publiciteit, of samen op zoek gaan naar wat jij nog nodig hebt.

Bureau
Diederichsstraat 25C
3971 PA Driebergen
bdvereniging.nl
bureau@bdvereniging.nl
0850 609044
IBAN: NL77TRIO 0212 1887 71
t.n.v. Ver voor BD-landbouw

Bestuur Albert Wegman
(penningmeester), Ineke Lutters
(secretaris), Jan Wieringa, Monique
Bokdam, Astrid van Zon (aspirant
voorzitter)

Medewerkers
Vacature (beheerder Willy Schilthuis
Fonds en coördinator), Karin Menken
(bureau-medewerker), Ellen Winkel
(communicatie),
Joke Doorschodt (ledenadministratie),
Jolanda Broekhuis (financiële
administratie)

Schenkingen en legaten Dankzij de warme steun van veel mensen, in de vorm van giften en legaten, werkt de Biodynamische Vereniging aan de ontwikkeling van de BD-landbouw. De vereniging is een Algemeen nut beogende instelling (ANBI). Schenkingen en legaten zijn vrijgesteld van schenkings- of successierecht. Je gift is welkom op NL77TRIO 0212 1887 71 t.n.v. Ver voor BD-landbouw.

Wil je ons opnemen in je testament of wil je meer informatie over (periodiek)schenken? Bel of mail dan met het bureau: 0850 609044, bureau@bdvereniging.nl.

BD-beroepsontwikkeling Leden die met collega's in gesprek willen over de ontwikkeling van hun werk kunnen contact opnemen met Joke Bloksma, joke.bloksma@bdvereniging.nl.

BD-preparaten en materialen daarvoor zijn te bestellen via debeerschehoeve.nl. Hier bestel je ook boeken, zaden en extra exemplaren van Dynamisch Perspectief.

ca 26 maart verschijnt
het volgende nummer van
Dynamisch Perspectief met
als thema '100 JAAR
LANDBOUWCURSUS'

colofon

© 2023 Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding

Dynamisch Perspectief,
het ledenblad van de Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding verschijnt vier keer per jaar.

nr 2023-4 ISSN 1389-7438
© BD-Vereniging

Redactie | Ellen Winkel
(hoofdredacteur en thema-redacteur), Hetty Bruins, Gineke de Graaf, Afke Huitema, Mieke de Vries

Contact | redactie@bdvereniging.nl

Aan dit nummer werkten mee | Merle Doesburg, Rene Groenen, Walter van Groningen, Pieter van Gorp, Anouk Klinkers, Tim van Koolwijk, Edith Lammerts van Bueren, Jelle Meindertsmä, Leonne Muller

Foto's | Shutterstock (p1,2,3m, 8,11,16,31), Gineke de Graaf (p4-7), M'Balou Bayo (3b,14), Amelis'Hof (p7r), Anna de Weerd (p28), Annelijn Steenbrugge (p32), LBI (p31), Odin (p36), Vincent de Vries (p37m), Gaos (p40).

Coverfoto | Shutterstock

Vormgeving | Gerda Peters, Fingerprint

Adverteren | Zie voor alle advertentiemogelijkheden bdvereniging.nl/adverteren

demeter

Zuiver
Zuivel®
BIODYNAMISCH

AL RUIM 40 JAAR EEN STAP VERDER DAN BIOLOGISCH OOK VOOR DIER EN NATUUR

Met biodynamische zuivel van Zuiver Zuivel zet je niet alleen vitale voeding op tafel. Je draagt ook bij aan een leefbaar landschap met gehoorde koeien in kruidenrijke graslanden. Biodynamische landbouw is geen eindpunt. Het is een continue ontwikkelingsweg naar meer biodiversiteit, dierenwelzijn en voedingskwaliteit. De spiraal in het logo staat daar symbool voor.

"Als biodynamisch boer zet ik de eigenheid van de koe centraal," vertelt Jeroen Konijn, melkveehouder van Zuiver Zuivel in Driehuizen. "De hoorns symboliseren dat ik de koe in haar wezen respecteer en dat ze helemaal - met hoorns en al - koe mag zijn." Jeroen vindt het mooi als zijn koeien hun natuurlijke gedrag ten volle kunnen uitleven. Daarom heeft hij ook een stier voor een natuurlijke dekking. Andere melkveehouders van Zuiver Zuivel zetten een stap verder met dierenwelzijn door de kalfjes bij de koe te houden.

Beestjes en planten
Biodynamische boeren gaan ook een stap verder voor de natuur. "Wij hebben een grote diversiteit aan wilde planten, insecten, vogels en wilde dieren," vertelt René Bor, melkveehouder in Noordeloos. Hij vertrouwt erop dat de oplossing altijd in de natuur is te vinden: "Al die beestjes en planten houden elkaar in evenwicht. Voor de koeien is een grote biodiversiteit in het grasland ook heel goed: met een gevarieerde maaltijd kunnen zij zich makkelijk gezond houden. We hebben wel eens

een zieke koe maar met het aanbod aan kruiden kunnen ze het meestal zelf oplossen en hoef ik niet in te grijpen met medicatie."

Kringlooplandbouw

De biodynamische landbouw viert in 2024 haar honderdste verjaardag. Al honderd jaar werkt de biodynamische landbouw aan de ontwikkeling van een gesloten landbouwsysteem en is daarmee een kringlooplandbouw avant la lettre. Bij de melkveehouders begint de kringloop met zoveel mogelijk weidegang, eigen voerteelt en stro, ruig gras of riet (uit natuurgebieden) in de stal. Ze sluiten de cirkel door stromest uit de stal uit te brengen over het land, om zo de bodem vruchtbaar te houden. Omdat biodynamische melkveebedrijven geen gebruik maken van kunstmest en geïmporteerd veevoer worden ze door de overheid erkend als oplossing voor het stikstofprobleem.

Groene stroom

Biodynamische zuivel is sinds 1980 verkrijgbaar in Nederland en sinds 1989 onder het merk Zuiver Zuivel. Vandaag de dag betreft dit oudste biologische zuivelmerk haar melk bij 25 biodynamische boeren. Om de voedingskwaliteit optimaal te bewaren, wordt de melk zo min mogelijk bewerkt, waardoor de melk bijvoorbeeld nog een roomkraag krijgt. Zoals de boeren een stap verder gaan voor natuur en dier zo gaat Zuiver Zuivel een stap verder in een duurzame bedrijfsvoering. Alle melk komt uit Nederland, de fabriek draait op groene stroom en de producten zitten in klimaatneutrale verpakkingen. In een opwaartse spiraal werkt Zuiver Zuivel aan een leefbare aarde.

BD-VERENIGING

Versterk ons werk!

Vraag je buur, familie en vrienden lid te worden van de Biodynamische Vereniging. Als ieder lid één nieuw lid werft, vieren we in 2024 - als de BD 100 jaar bestaat - een dubbel zo groot feest!

bdvereniging.nl/lid-worden

Maakt u zich zorgen over de aarde?

De toelating van glyfosaat is weer verlengd. Het plan voor halvering van bestrijdingsmiddelen is in de EU geblokkeerd. De EU is voornemens de regels rond CRISPR-Cas te versoepelen, zodat gentech in (ook biologische) voeding terecht kan komen zonder etikettering.

Laten wij samen voor de aarde zorgen!

JUIST NU is het belangrijk om samen in actie in te komen. Om alles op alles te zetten voor landbouw die samenwerkt met de natuur, landbouw die het klimaat spaart, landbouw die biodiversiteit bevordert.

Onze boeren laten zien dat het kan!

Zo versterkt u de biodynamische landbouw:

- koop **Demeter** producten
- steun het werk van de Biodynamische Vereniging met een **gift***
- vraag uw buur, uw familie, uw vrienden om **lid** te worden**

* bdvereniging.nl/doneren

** bdvereniging.nl/lid-woorden

Biodynamische
 Vereniging

